

Mihalik Béla Vilmos

A meddő anya, a boszorkányos bába és a pénzen vett gyermek

Fejezetek egy 19. század eleji erdélyi nemesi perpatvarból

Nagyapám, Serényi Vilmos emlékének

EZERNYOLCSZÁZTIZENNYOLC pünkösdjét követő csütörtökön, május 14-én a Marosszék ősi primor családjából származó iszlói Iszlai László két emberével kiment a közeli, Torda vármegyei Tövishíd prédiumban fekvő szorosvölgyi erdőbe, amelyet mint Iszlai György árváinak gyámja kezelt. Itt találták Májai Gergely béresét, annak inasát négyökrös szekerekkel, amint – jelentős kárt okozva – éppen az árvák erdejét vágják. Iszlai az ökröket, a szekereket lefoglalta, Májai Gergely embereit pedig a szekér után kötötte és visszaindult Iszlóba. A falu határában azonban Májai úr felesége, Mátyási Ágnes megállította őket az emberei segítségével. Iszlai László szóváltásba keveredett az asszonnyal, s rövidesen elszabadultak az indulatok: heves verekedés tört ki. Iszlai úr béresét, Takáts Jánost olyan súlyosan megsebesítették, hogy a következő hetekben élet és halál között lebegett. Magát Iszlai Lászlót is veszélyes ütés érte, Kis József egy kapával hasította fel arca bal oldalát, a homlokcsonttól az alsó állkapocsig. Ugyanekkor az áldott állapotban lévő Mátyási Ágnes asszonyt is súlyosan bántalmazták, aminek következtében elvetélt.¹

Az ügy 1821 márciusában került a marosszéki derékszék elé.² Iszlai László főválság terhén perelte be Mátyási Ágnest, míg az asszony nagyobb hatalmaskodás miatt indította meg perét Iszlai úr ellen. 1828/29 folyamán mindkét pert felbocsátották az erdélyi királyi táblára, ahonnan 1833-ban az erdélyi főkormánysszékhez továbbították, ahol a végső, Iszlai László számára kedvező ítélet 1836-ban született meg.³ Abban az esztendőben lett volna tizennyolc éves az a leány, akinek Mátyási Ágnes 1818 augusztusában adott volna életet, ha a májusi összetűzés nem szől közbe – amennyiben igaz volt terhessége. Ugyanis a másfél évtizeden keresztül

¹ Magyar Országos Levéltár (továbbiakban MOL) P678 – A Teleki család marosvásárhelyi levéltára, Iszlai családostály 11. cs. 1835. év Perkötet I-II. A legerjedelmesebb tanúvallomási jegyzőkönyv az esetről: Perkötet I. 31–61., az orvosi láttelel Iszlai Lászlóról és béreséről: Perkötet I. 68–70.

² A székely székekben két törvényszék volt. Elsőfokú fórumként az ún. *viceszék* működött, az innen fellebbezett perek kerültek a *derékszék* elé. Éppen ebben tért el a többi székely széktől Marosszék igazságszolgáltatása, mert ott a *derékszék* nemcsak fellebbviteli fórumként funkcionált, hanem az erdélyi vármegyékhez hasonlóan a nemesség minden polgári pere ezen a bírói fórumon folyt. BÓNIS, 1942. XVI–XVII. 77–78.

³ A derékszék és a királyi táblán folyt pereskedés iratai megtalálhatóak a Perkötet I-II. kötetében, a főkormánysszék iratai közül pedig: MOL F79 1835: 1708., 1709., 2060., 3599., 3600., 3945., 1836: 648., 649.

folyó pereskedés egyik alapvető kérdése Mátyási Ágnes terhessége és anyasága volt, hiszen az Iszlai László elleni vádak erre építették. Számptalan ehhez kapcsolódó tanúvallomás, vizsgálat maradt fent a peres kötetekben, de ezeken kívül olyan jegyzőkönyv is létezik az Iszlai család levéltárában, amelyet végül nem nyújtottak be a bírói fórum elé.

Jelen írás alapja egy 1823. június végén, július elején Iszlai László kérésére felvett, végül a perbe be nem került tanúvallomási jegyzőkönyv, amely harminchét személy feleleteit tartalmazza.⁴ Az 1818. évi terhesség ügyében azonban további vizsgálatok is zajlottak, a bábákat négy alkalommal hallgatták ki 1821 és 1827 között, egy alkalommal Marosszék hivatalos bábája és orvosa tartott Rusz Tamásné bába felett vizsgálatot. Májainé Mátyási Ágnes szintén készítettett egy tanúvallomási jegyzőkönyvet 1827-ben a verekedés következtében szerencsétlenül végződött terhessége ügyében, de ő csupán nyolc tanút szólaltatott meg.⁵ A forrásokból így nemcsak az 1818. évi terhességre derült fény, hanem Májai Gergelyné Mátyási Ágnes korábbi terhességeire, a bábák szerepére és a Májai házaspár egyetlen felnőttkort megért gyermekének, Májai József születésének körülményeire is.

Tanulmányunk során arra keressük majd a választ, hogy a tanúvallomásokból kirajzolódó cselekményekben terhesség, anyaság, gyermekvárás vagy éppen a csecsemőgondozás terén, illetve az ezekhez kapcsolódó szokásokban, hiedelmekben hogyan jelenik meg a nő és a férfi, valamint az a nemek közötti kapcsolatrendszer, amely egyben meg is határozza helyüket és szerepüket a közösségen belül.

Ágnes asszony terhességeinek történetei

Mátyási Ágnes az 1770-es években, annak is a második felében születhetett, ugyanis (feltehetően nála idősebb) férje, Májai Gergely egy 1835-ös tanúvallomás alapján 1773-ban, az asszony bátyja, Mátyási Mihály pedig 1766-ban született.⁶ Így az 1818-as verekedés idején Mátyási Ágnes körülbelül negyvenéves lehetett.

A Mátyási család nyárádszeredai eredetű, a legrégebbi ismert ős, Mátyási Péter 1609. december 12-én nyert *pixidariusi* (puskás gyalog) levelet Báthory Gábor fejedelemtől.⁷ Kései leszármazottjának, Mátyási Pálnak volt gyermeke Ágnes és Mihály, akik a verekedés idején egymás szomszédságában laktak. A Mátyásiak a 17. században kihalt Koczán primor család leszármazottjai voltak, akárcsak az Iszlai család, így ez a későbbiekben számos birtokpert és ellenségeskedést okozott családjaik között.⁸

Mátyási Ágnes 1818 előtti terhességeiről az 1823-ban készült tanúvallomási jegyzőkönyvből alkothatunk képet, amely a peres anyagba nem került be, viszont

⁴ MOL P678 10. cs. 1823. év fol. 47-72.

⁵ MOL P678 11. cs. 1835. év Perkötet I. 105-151., 157-170.

⁶ MOL P678 11. cs. 1835. év fol. 13-17.

⁷ PÁLMAY, 1904. 88.

⁸ MOL P667 fol. 337. Koczán genealógiai tábla.

az Iszlai család levéltárában fennmaradt.⁹ Ebből tudjuk, hogy első férje Hegedűs György volt, akivel az Iszlóval szomszédos Székelykálban laktak.¹⁰ Hegedűs Györgynek ez már a második házassága volt, az elsőből több gyermeke (egyik tanú szerint négy, másik szerint kettő) született. Ezek közül csak egy leány érte meg a felnőttkort, aki 1823-ban már férjnél volt, és a közeli Ehedben lakott. Abban a kérdésben, hogy Mátyási Ágnesnek első házassága idején hány terhessége volt, eltérnek egymástól a tanúk vallomásai. Az egyik tanú, Györfi Istvánné Adorján Sára egy koraszülött gyermekről tudott azt állítva, hogy több gyermeke Mátyási Ágnesnek Hegedűs Györgytől nem volt, sőt, nem is lehetett. Ugyanis a tanú Györfi Istvántól való első gyermeke koraszülött, „*idétlen*” gyermek volt, amit ő Májainénak panaszkodott el. Májainé pedig úgy vélekedett saját tapasztalatára hivatkozva, hogy Györfi Istvánnénak valószínűleg több gyereke nem is lesz, mert aki koraszülöttet hoz a világra, az ugyanattól az apától több gyermeket nem foganhat. Györfi Istvánné is ezt tapasztalta első házasságában, ám második férjétől az első koraszülés ellenére később több gyermeke született.¹¹ Györfinével szemben az iszlói katolikus kántor, Rátz András felesége, Péter Judit két gyermekről tudott: egy, a terhesség végén halva született gyermekről és egy hatodik hónapra született csecsemőről. Ezt erősítette meg Iszlai László zselléraszonya, özvegy André Alexáné is, aki szintén hallott magától Hegedűs Györgytől e „*másfél gyermekről*”.¹² Különösen érdekes még Pap Ferencné vallomása, aki úgy tudta, hogy az első gyermek megérte a keresztiséget, a másik viszont koraszülött lett, miután Mátyási Ágnes leesett a pajta tetejéről és megütötte magát a jászol fájában. Az asszonyt egyébként később, Májai Gergellyel való házassága idején sem kerülték el ezek a szerencsétlen balesetek.¹³ Mátyási Ágnes korai terhességeiről többet nem is tudunk. Az asszonyt egy későbbi peres anyag részeként fennmaradt 1812. februári tanúvallomásban mint özvegy Hegedűs Györgynét említik,¹⁴ míg egy korábbi perhez készített genealógiai táblázat szerint már 1802-ben Hegedűs György felesége volt.¹⁵ Így körülbelül egy tízéves házasság idejére esett ez a „*másfél gyermek*”. Elképzelhető azonban hogy több olyan terhessége, vetélése is volt az asszonynak, amelyekről a tanúk nem tudtak, mint

⁹ MOL P678 10. cs. 1823. év fol. 47–71.

¹⁰ Hegedűs György feltehetőleg a káli Hegedűs családból származott, és így rokonságban állhatott Káli Hegedűs Lázárral, aki mint Marosszék hités assessora járt el 1821-ben Májai Gergely és Iszlai László közötti újabb ellenségeskedés ügyében. – MOL P678 9. cs. 1821. év fol. 129.

¹¹ MOL P678 10. cs. 1823. év fol. 49. Györfi Istvánné Adorján Sára vallomása. Adorján Sára első férje Demeter Bálint volt, a 3. jegyzetben említett Demeter Pál fivére, erre: MOL P678 9. cs. 1820. év fol. 75. Nem zárható ki, hogy Adorján Sára második férje, Györfi István révén sógor-nője volt Demeter Antalné Györfi Borbálának, aki 1818-ban Mátyási Ágnes bábaasszonya volt.

¹² MOL P678 10. cs. 1823. év fol. 53/v–54/r. André Alexáné Szöts Mária vallomása.

¹³ MOL P678 10. cs. 1823. év fol. 66/r. Pap Ferencné Nagy Mária vallomása.

¹⁴ MOL P678 9. cs. 1816. év fol. 37. E tanúvallomásban is mint Iszlaiék erdőinek egyik törvénytelen prédálója szerepelt Mátyási Ágnes.

¹⁵ MOL P660 2. cs. fol. 223.

ahogy az sem zárható ki, hogy betegség, secundaer meddőség vagy éppen a férj sterilitása miatt volt ilyen kevészer várandós.¹⁶

A kérdés már a korabeli orvosokat is foglalkoztatta, 1802-ben Zsoldos János könyvében huszonhét pontban veszi végig a meddőség okait. Ezek között főként a méh különböző rendellenességei fordulnak elő, különösen hangsúlyos az életkor szerepe, amelynek előrehaladtával csökken a teherbeesés esélye. További oka lehetett a meddőségnek a házastársak egymáshoz nem illősége, a nem megfelelő szexuális élet. Például ha az asszony kevésbé volt tüzes férjéhez képest; ezt ellensúlyozhatták Zsoldos véleménye szerint „tápláló ételek, fűszerszám, chokoládé, vanília, bor elektrizállás, magnetizállás, 's egyéb e' féle izgatók által”. Másik ok lehetett a túlzott szexuális élet, ami a méhet gyengíti. Gondolkodásmódjára jellemző a következő figyelmeztetés: „nem azt kell rólok gondolni, hogy sokat közösködnek mint a' kurvák, hanem inkább hogy mértékletesen gyakorolják, és ezért szaporák”. Zsoldos szerint meddőséghez vezethetnek az indulatok (harag, szomorúság, gyűlölet), és említi a koraszüléseket is mint amik gyengítik a méhet. Ez, ha nem is teljes egészében, de egybevág azzal a népi vélekedéssel, amelyet Györfi Istvánné Adorján Sára fejezett ki a már korábban említett tanúvallomásában.¹⁷ Feltűnő, hogy Zsoldos János egyáltalán nem írt a férfiak meddőségéről, holott ezzel már korábban, 1766-ban megjelent munkájában Mátyus István marosvásárhelyi orvos is foglalkozott.¹⁸

Mivel 1812-ben Mátyási Ágnes mint Hegedűs György özvegye szerepelt, feltehetően nem sokkal később kötött házasságot az akkoriban negyvenéves Májai Gergellyel. Házasságkötésüket hamar követte volna első gyermekük születése, ám egy szerencsétlen baleset ismét közbeszólt. Az asszony ugyanis egy nap teknővel a fején agyagért igyekezett, ám szerencsétlenül lépett, elcsúszott, a teknő pedig a hasára esett.¹⁹ Ekkoriban már az a Nagy Józsefné volt a bábaasszony, aki a későbbiekben fontos szerephez jutott a Májai család életében. Tőle hallotta özvegy Demeter Antalné Györfi Borbála (Mátyási Ágnesnek feltehetőleg rokona, majd 1818-ban bábája), hogy ez a baleset és a koraszülés az esküvő után tíz héttel és 3-4 nappal történt.²⁰ Az ezidőtájt Májaiéknál szolgáló Fazakas István elmondása szerint Májai úrral hosszan virrasztottak az ágyban fekvő asszony mellett, de aztán a két férfi nyugovóra tért. Nem sokkal ezután hallották, ahogy az asszony jár-ke a házban, majd kimegy onnan, és amikor már hosszú ideje nem tért vissza, Májai a béresét küldte utána. Fazakas István a ház végében lelt rá a kínok közt fekvő asszonyra, akit férjével együtt ketten segítettek vissza a házba. Mátyási Ágnes ekkor azt mondta, hogy a gyermeke „tőle elsenyvedve darabokba lett el”. Sem a béres, sem Májai úr azonban ennek nyomait nem tapasztalta.²¹ A magyarázatot André Alexáné adta meg: amikor az asszony elvetélt, a gyermeket „kinn találván a szülés idején, mikor

¹⁶ PAPP, 2002. 165–168. Secundaer sterilitásról akkor beszélhetünk, ha előzőleg már létrejött terhesség.

¹⁷ ZSOLDOS, 1802. 133–149.

¹⁸ DEÁKY-KRÁSZ, 2005. 51–52.

¹⁹ MOL P678 10. cs. 1823. év fol. 51/v. Simon Péterné Birtók Zsuzsi vallomása.

²⁰ MOL P678 10. cs. 1823. év fol. 64/v. Demeter Antalné Györfi Borbála vallomása.

²¹ MOL P678 10. cs. 1823. év fol. 68. Fazakas István vallomása.

megett, a kutya elkapta”.²² A tragikus esetet követően úgy tűnik, súlyos családi vita is kialakult, legalábbis a tanúk emlékeztek arra, hogy Májai Gergely halálosan megfenyegette feleségét, hogy ha máskor az ő tudta nélkül szülne, akkor agyonlövi.²³ A fenyegetést valószínűleg az váltotta ki, hogy – amint az Györfi Borbála vallomásából kiderült – a szülés tíz héttel az esküvő után történt; ez ugyanis azt jelenti, hogy a gyermek a házasságkötés előtt fogant. Fazakas István azt is megerősítette, hogy a balesetet és a koraszülést követően emiatt tört ki a veszekedés a házaspár között: Májai Gergely felhánytorgatta a vetélést a feleségének, aki viszont azzal vágott vissza, hogy soha többé nem szól neki terhességéről.²⁴ A fenti események után következett az a terhesség, amelyből egyetlen felnőttkort megért gyermekük, József született; ezzel a történettel a következő fejezetben részletesen foglalkozunk majd, mert e terhességgel kapcsolatban számos kétség merült fel az iszlói emberekben. Májai József születését követően, de az 1818-as verekedést megelőzően volt még egy terhessége az asszonynak, amely ismét szerencsétlenül végződött, jöllehet erről csak egyetlen tanú, a későbbi bábaasszony, Demeterné Györfi Borbála vallott. Az 1816-ra tehető terhesség esetében is egy véletlen baleset okozta a koraszülést. Mátyási Ágnesék a kerítésüket akarták helyreigazítani, amikor az teljesen kidőlt, ráesett az asszony hasára, aki emiatt ismét elvetélt.²⁵

Májai Gergellyel kötött házasságának első öt esztendeje alatt, 1813 és 1818 között a vallomások alapján négyszer került áldott állapotba Mátyási Ágnes: először az agyaghordó teknő okozta a koraszülést, majd következett a vitatott származású fiú, ezután jött a kerítés kidőlése miatti vetélés, végül az Iszlai Lászlóval való dulakodás okozta utolsó, úgyszintén vitatott terhességének tragikus végkifejlete. Ez – a Hegedűs Györggyel való házasságához viszonyítva – mindenképpen nagyobb termékenységre utal. Ugyanakkor mutatja azt is, hogy Mátyási Ágnes életvitele, környezete akadályozhatta a szülések sikerét. Zsoldos János többször óva intette a terhes anyákat a nehéz munkától, veszélyes mozgástól. *„Futás, tántzolás, köves helyeken való sebes kotszás, nagy nevetés, kiabálás, emelés, kivált a földről felfelé, magosra ágoskodva való felnyúlás, elesés, megtaszíttatás, háton valami terhének vitele ártalmasok”* – írta könyvében.²⁶ Ugyanakkor a falusi környezetben a mezei vagy házkörüli munkák egy terhes nő számára is a mindennapi élet részei voltak. Mátyási Ágnest agyaghordás, pajtáról való leesés, kidőlő kerítés képében érték a szerencsétlenségek, ezek mind a paraszti életmód és munka velejárói voltak.

A rendi státusz és az életmód kettősége jelenik meg a Májai házaspár esetében, mert bár mind Májai Gergely, mind Mátyási Ágnes régi székely nemesi családokból származott, a marosszéki birtokos nemesek 1831. évi összeírásában nem szerepelnek Iszlón (csak Iszlai László, György és Pál neve kerül említésre). A férj származási helyén, Búzaházán és családjá ősi fészkeben, Máján is megjelenik 1831-ben

²² MOL P678 10. cs. 1823. év fol. 54/r. André Alexáné Szöts Mária vallomása.

²³ MOL P678 10. cs. 1823. év fol. 62/r. Réti Mihály vallomása.

²⁴ MOL P678 10. cs. 1823. év fol. 68. Fazakas István vallomása.

²⁵ MOL P678 10. cs. 1823. év fol. 65/r. Demeter Antalné Györfi Borbála vallomása.

²⁶ ZSOLDOS, 1802. 167.

egy Májai Gergely mint birtokos nemes, de a rendelkezésre álló források alapján legfeljebb csak feltételezhetjük a két személy azonosságát.²⁷ A házaspár társadalmi állásának meghatározásához segítséget adhat az utolsó erdélyi úrbérrendezési kísérlet során keletkezett 1820. évi összeírás is – noha ebben zavaró tényezőként a Májai György név található, ami ismét bizonytalanságra ad okot. Neve alatt két házas zsellér szerepel, míg az Iszlai család különböző tagjainak ugyanekkor összesen tizenöt jobbágya, két házas zsellére volt Iszlón (megjegyzendő, hogy az Iszlaiaknak emellett további maroszéki, Kolozs és Torda vármegyei birtokai is voltak).²⁸ Sem a lófő Májai, sem a gyalogoskatona Mátyási család nem tudott kitörni a székely katonarendből, ahogy azt az Iszlai családnak sikerült elérnie a 17. század folyamán, amikor a primor rétegbe emelkedett. A katonarendi székelyek közül sokan nemegyszer cselédsorba süllyedtek. Ez a folyamat különösen a szatmári békét követően, az 1714-ben végrehajtott adószabályozás után gyorsult fel, amikor az armalistákkal együtt a szabadrendűeket is megadóztatták.²⁹ Egy 1817. évi adójegyzék szerint Májainé bátyja, Mátyási Mihály is az adózó katonarendi iszlói székelyek között szerepelt, igaz, 14 rhénes forint adójával ő volt ebben a rétegben a legnagyobb adófizető. Májai Gergely mint külső adófizető 2 rhénes forintot és 58 krajcárt fizetett abban az esztendőben.³⁰ Újabb nagy csapás volt a szabad székelyek számára az 1813–1817 között dúló erdélyi éhínség, melynek során jelentős számban kényszerültek szolgálatot vállalni.³¹ Az Iszlai és a Májai-Mátyási familiák eltérő társadalmi helyzetére utal rokoni kapcsolataik rendszere is. Míg Iszlai László közeli rokonságban állt a kor neves erdélyi családjaival (Bethlen, Teleki, Kálnoky, Thoroczkay), addig Mátyási Ágnes a falubeli és szomszédos községek szabad székely családjaival volt szorosabb kapcsolatban (Györfi, Demeter, ehedi Győri). Az Iszlai család birtokainak megtámadása esetén is rendre a szabad székely családok tűnnek fel Májaiék mellett. Újfalvy Sándor, az Iszlai László bátyjával, Miklóssal is barátságba került jeles erdélyi emlékiró keserűen állapította meg 1850-es években írt visszaemlékezésében, hogy a székelyek ezen három nagy csoportja (primor, katona, jobbágy) apáról fiúra örököltette az egymás elleni gyűlöletet.³²

A paraszti életmódot folytató asszonyok körében még a 20. század folyamán is szokás volt akár a terhesség utolsó napjáig a mezőn dolgozni, sőt, nemegyszer megesett, hogy aratás közben indult meg a szülés. Ez számukra olyannyira természetes volt, hogy a csíkszentdomokosi asszonyok egyenesen úgy tartották, hogy a terhesség alatt végzett munka és mozgás segíti a könnyű szülést.³³ Más veszélyek is leselkedtek a várandós asszonyokra: rossz hírek, ijesztő események, indulatok, amelyek felesleges izgalmat okozva árhattak a magzatnak.³⁴ A faluban gyakran

²⁷ PÁL-ANTAL, 2003. 259., 261.

²⁸ TAKÁCS, 2003. 86.

²⁹ PÁL-ANTAL-SZABÓ, 1995. 10., IMREH, 1979. 97–98.

³⁰ MOL P678 9. cs. 1817. év. fol. 81.

³¹ TAKÁCS, 2003. 5.

³² ÚJFALVY, 1941. 314–315.

³³ BALÁZS, 1999. 54.

³⁴ ZSOLDOS, 1802. 167.

pattantak ki izgalomra, idegeskedésre okot adó veszekedések, torzsalkodások, amiket a faluközösség rendszerint hamar a szájára vett. Például Iszlai László dominális bírása, Kósa János és felesége, Vajda Rákhel vitáitól gyakran zengett a falu. A féltékeny Vajda Rákhel gyakorta elverte a gyanús szomszédasszonyokat, férjét pedig puskával fenyegette.³⁵ Ki tudja, milyen gyakran robbantak ki családi veszekedések a Májai-Mátyási háznál? Elég csak a fentebb említett esetre emlékezni, amikor Májai Gergely agyonlövésével fenyegette meg feleségét a koraszülés miatt. De más iszlói lakos is említette, hogy a házaspár többször veszekedett, amin a tanú nem is lepődött meg különösebben, hiszen elmondása szerint Májai Gergely nagyon nehéz természetű ember volt.³⁶ Míg a lehetséges családi vitákról nincsenek források, addig a magzatra nézve ártalmas izgalom bőven adódhatott még a Májai házaspár és az Iszlai család között már 1818 előtt is szüntelenül fennálló ellentétekből. Az 1818. évi verekedésben elvetélt gyermek fogantatása idején, 1817 novemberében például az borzolta a kedélyeket a két família között, hogy Iszlai László állítólag puskát és kardot adott béresének, Blága Györgynek, hogy erdőit szükség esetén azokkal is védelmezze Májaiék ellen. A két család között még számos hasonló összetűzésre, neheztelésre van adatunk.³⁷

Az 1810-es évek nagy csapása a nagy erdélyi éhínség volt. A rossz termés okozta nehézségek mellett szembe kellett nézni az éhhalállal, a szűkölködés miatti betegségekkel is, amelyek nem kímélték sem a szegényeket, sem a gazdagokat. Éppen Májai Gergely bizonyosságleveléből ismert, hogy a velük körülbelül hasonló társadalmi, gazdasági helyzetben és életkorban lévő házaspár, Demeter Pál és Káli Nagy Borbála 1817-ben az éhínség idején hunyt el, de ugyanakkor halt meg a náluk jóval tehetősebb Iszlai István is, László apja.³⁸ A ház körüli munka balesetein kívül a mindennapi élet számos eseménye okozhatott olyan izgalmat, amelynek komoly lelki és annak hatására testi következményei is lehetett, amit csak tovább tetézhettek a gyakori járványok, éhínségek. Az 1823. évi tanúvallomás során külön kérdés foglalkozott – talán éppen emiatt is – Mátyási Ágnes egészségi állapotával, temperamentumával. Általában a tanúk beteges, rossz egészségű asszonynak írták le, a természetéről ellenben megoszlottak a vélemények: egyesek jámbor, csendes, mások haragos, hirtelen természetűnek ismerték.³⁹

³⁵ MOL P678 11. cs. 1835. év Perkötet II. 67. Szász Andrásné Ötves Aniska vallomása.

³⁶ MOL P678 10. cs. 1823. év fol. 50/r. Györfi Istvánné Adorján Sára vallomása.

³⁷ MOL P678 9. cs. 1817. év fol. 80.

³⁸ MOL P678 9. cs. 1817. év fol. 46.

³⁹ MOL P678 10. cs. 1823. év fol. 50/r. Györfi Istvánné Adorján Sára vallomása, fol. 52/v. Lőrinczi Zsuzsanna vallomása, fol. 54/r. Rátz Andrásné Péter Judit vallomása.

A pénzen vett gyermek

Az 1823. évi tanúvallomás célja világos: be kívánták bizonyítani Mátyási Ágnesről, hogy terhességeit képtelen volt kihordani, 1818-ra tehető terhességre pedig csupán ügyes hazugság volt. Egy aprócska „hiba” azonban becsúsztott a tervbe: Májai József. Májai Gergely és Mátyási Ágnes egyetlen felnőttkort megért gyermeke 1815-ben született,⁴⁰ valamikor Szent Márton ünnepe táján, novemberben.⁴¹ A faluban terjedő szóbeszéd viszont a Májai házaspár szülőségét kétségbe vonta, a kétkedők több jel alapján is úgy vélték, hogy a gyermek nem Mátyási Ágnes szülötte. A pletyka megosztotta a közösséget: először sokan kételkedtek, ám később megbizonyosodtak arról, hogy a gyermeket nem Mátyási Ágnes hozta a világra, mások viszont kezdettől fogva biztosak voltak ebben. A tanúk egy része még az 1823. évi vallomástétel idején is élt a gyanúperrel, ami arra készítette őket, hogy újra és újra felidézzék a születés körüli napok történéseit. A kérdések és az azokra adott feleletek alapján megvizsgálható, hogy a tanúk miket tartottak az anyaság és a terhesség jeleinek, valamint az is, hogy hogyan próbáltak megbizonyosodni a gyermek származásáról.

Májainé terhességének jeleit nem minden iszlói vette észre, de volt, aki ezt annak tudta be, hogy az asszony magas, vékony termetű volt, és nem látszott rajta, hogy áldott állapotban van.⁴² Más tanú ugyan nem látta, hogy várandós, de Mátyási Ágnes maga újságolta neki boldogan az örömhírt.⁴³ Az asszony egyszer a templomban is rosszul lett. A katolikus kántor felesége fogta meg, nehogy elessen, ő ebből sejtette Májainé terhességét, s nemsokára meg is született a gyermek.⁴⁴ Fodor Zsuzsannát pedig, amikor pénzt kért kölcsön Májaiéktól november elején, az asszony megkérte, hogy segítsen a szövésben „*fara fájása*” miatt.⁴⁵ Úgy tűnik, hogy ha nem is látszott Mátyási Ágnesen a terhesség, a többség hallott róla, beszéltek faluszerte, még a falutól távolabb eső majorságban élőknek is mesélték.⁴⁶

Ennek ellenére a gyanú később mégis felmerült, így a születés körülményeinek számbavételekor fontos volt az is, hogy hányan és kik voltak jelen a szülésnél. A bába ismét Nagy Józsefné volt, rajta kívül még beszéltek Györfi Istvánné Márton Judit és Rusz Tamásné jelenlétéről is, igaz, a tanúk hol egyiket, hol másikat említik csak.⁴⁷ Úgy tűnik azonban, hogy Rusz Tamásné nem volt ott, hiszen vallomása szerint a szülésről csak Nagy Józsefnétől értesült.⁴⁸ Márton Judit pedig csak a va-

⁴⁰ GYÉL I.5.252. Székelykál anyakönyvi másodpéldányok. Májai Gergely református, Mátyási Ágnes katolikus volt. A házasságkötés idejéről nem szerepelt adat.

⁴¹ MOL P678 10. cs. 1823. év fol. 56/r. Kis Györgyné Fodor Zsuzsanna vallomása.

⁴² MOL P678 10. cs. 1823. év fol. 55/v. Réti Mihályné Demeter Sára vallomása.

⁴³ MOL P678 10. cs. 1823. év fol. 50/v. Kováts Mihályné Bala Erzsébet vallomása.

⁴⁴ MOL P678 10. cs. 1823. év fol. 53/v. Rátz Andrásné Péter Judit vallomása.

⁴⁵ MOL P678 10. cs. 1823. év fol. 56/r. Kis Györgyné Fodor Zsuzsanna vallomása.

⁴⁶ MOL P678 10. cs. 1823. év fol. 57/v. Kelemen Demeterné Szentgyeli Mária vallomása.

⁴⁷ MOL P678 10. cs. 1823. év fol. 51/r. Györfi Györgyné Tóth Mária vallomása, fol. 64/v. Demeter Antalné Györfi Borbála vallomása.

⁴⁸ MOL P678 10. cs. 1823. év fol. 67/r. Rusz Tamásné Bálint Mária vallomása.

júdás idején volt jelen, a szülés pillanatában már nem volt a Májai-háznál.⁴⁹ Azt, hogy a férj, Májai Gergely is jelen lett volna a szülésnél, mindössze egy tanú említette.⁵⁰ Bósó Jánosné hallotta még magától a bábától, Nagy Józsefnétől, hogy Májai Gergely aznap este részegre itta magát és hamar elaludt, de arról nem esett szó, hogy mindez a szülés előtt, alatt vagy után történt meg.⁵¹ A legvalószínűbb talán az, hogy Májai Gergely csak a közelben volt, de nem a szobában. A férj szerepe általában arra terjedt ki, hogy a szülés megindulásakor hívta a bábát, a szomszéd-asszonyokat, ezt követően pedig egy kis pálinka mellett a család férfitagjaival és a szomszédokkal együtt várta a gyermeket.⁵² Azt tudni lehet, hogy a bábaasszonyt Fazakas István, Májaiék béreslegénye hívta a házhoz.⁵³ De amikor a vajúdás megkezdődött, a bérest elküldték a háztól, így ténylegesen csak két-három ember maradt az asszony körül.⁵⁴

A legtöbb gyanú az 1823-ban már halott bábaasszony, Nagy Józsefné kapcsán merült fel. Többen is emlékeztek rá, hogy nem sokkal a szülést követően az utcán fennhangon szidni kezdte Májainét. Átkozódásait 1823-ban egy-egy tanú így idézte fel: „*Van gyermek szar, hiszen vette, s még azért se fizette meg*” – kiáltozta Maka Mária elmondása szerint.⁵⁵ „*Csak hallgass Ágnes, mert még a gyermeked dajkálásáért, s hogy gyermeket szereztem neked, azt se fizetted meg*” – emlékezett vissza Nagy Józsefné szavaira Szász András.⁵⁶ Nem csoda, hogy hamarosan nemcsak a faluban, de környékbeli falvakban is pletykálni kezdtek Májaiék gyerekéről. Az emberek összegúgtak a hátuk mögött, kinevették őket, lassan már azt is beszélték, hogy valójában kié a gyermek. A legtöbbször Kapronczi Zsuzsi neve merült föl.⁵⁷ Ő feltehetően az Iszlaiék cseresznyéskertjét őrző pásztornak lehetett a gyermeke. Ugyanis Bőjte Zsigmond toldalagi nemes beszélt róla, hogy amikor még az anyjával Marosjárán lakott, egy idegen asszony járt náluk, aki panaszkodott az anyjának, hogy Májainé milyen hálátlan volt vele, pedig éppen ő volt az, aki a lánya segítségével summa pénzért megvette a cseresznyepásztor megesett lányának gyermekét neki. Bőjte Zsigmond az asszony távozása után megkérdezte az anyját, hogy ki volt az, így tudta meg, hogy Nagy Józsefné bábaasszony járt náluk.⁵⁸ Bósó Jánosné a közeli búzaházi malomban tartózkodott, amikor az ottani birtokostól, Jánosi Sándortól

⁴⁹ MOL P678 10. cs. 1823. év fol. 64/v. Demeter Antalné Györfi Borbála vallomása.

⁵⁰ MOL P678 10. cs. 1823. év fol. 49/v. Györfi Istvánné Adorján Sára vallomása.

⁵¹ MOL P678 10. cs. 1823. év fol. 59/r. Bósó Jánosné Demeter Mária vallomása.

⁵² BALÁZS, 1999. 60–61.

⁵³ MOL P678 10. cs. 1823. év fol. 66/v. Pap Ferencné Nagy Mária vallomása.

⁵⁴ MOL P678 10. cs. 1823. év fol. 55/r. Demeter György vallomása.

⁵⁵ MOL P678 10. cs. 1823. év fol. 68/r. Márton Józsefné Maka Mária vallomása.

⁵⁶ MOL P678 10. cs. 1823. év fol. 69/v. Szász András vallomása.

⁵⁷ MOL P678 10. cs. 1823. év fol. 49/r. Györfi Istvánné Adorján Sára vallomása, 54/v. André Alexáné Szöts Mária vallomása.

⁵⁸ MOL P678 10. cs. 1823. év fol. 59/v. Bőjte Zsigmond vallomása. A tanú hitelességét ugyanakkor megkérdőjelezi, hogy felesége, Békényi Heléna közeli rokona, tizenkét éven keresztül pedig gyámleánya is volt a tanúvallomásokat készíttető Iszlai Lászlónak és apjának, Iszlai Istvánnak.

azt hallotta, hogy a gyermek nem Mátyási Ágnesé, hanem pénzen vették. Bósóné asszonyt hazatérve sem hagyta nyugodni a kérdés, ezért a maga módján próbált utánajárni a dolognak. Elment hát a bábához és annak lányához (aki 1823-ra már szintén elhunyt) kérdezősködni, de válasz helyett csak annyit mondtak, hogy „*Májai Gergely megrészegült és elaluvók, s kimenénk a pitoarba, s a gyermek megsivatkodék*”. A bába lánya állítólag arra is kérte őt, hogy többet ne kérdezősködjön az ügyről, mert még kibukik a dolog.⁵⁹ Májaiék bérese, a bábáért szalajtott Fazakas István is hallott a híresztelésekről. Tudomása szerint a gyermeket a szomszédos Kisillyéről, vagy Marosjáráról szerezték. A pletykák miatt Májai Gergely többször is mondta nevetve Kapronczi Zsuzsinak, hogy „*gyere Susi szoptasd meg a fiadat*”.⁶⁰ Azonban más vallomások alapján úgy tűnik, hogy Májai Gergely nem tudta mindig ilyen vidáman kezelni a híreszteléseket. Hiába esküdött meg a bába és Májai Gergely is, hogy jelen voltak a szülésnél (Májai Gergely jelenléte egyébként sem bizonyos), az iszlóiak körében továbbra sem hagyott alább a kétkedés. A hírek csak akkor ültek el végleg, amikor Májai úr perrel fenyegette meg a megrögzött pletykálkodókat.⁶¹

A törvénytelen gyermekszerezés vagy -vétel, azaz a „*gyermek-alácsúsztatás*” nem volt ismeretlen fogalom már a korábbi évszázadokban sem. A *suppositio infantum* törvényben is elítélt cselekedetnek számított I. Ferdinánd király idején, sőt, már Werbőczynél is feltűnt. A család fizetett a bábának, hogy szerezzen gyermeket, mert így elkerülhetővé vált a közösség megvetése, amit a meddőség vagy egy torzszülött csecsemő váltott volna ki. Ismeretes egy kassai meddő anya, Simon Andrásné esete 1689-ből, aki valójában csak rövid időre szeretett volna gyermeket szerezni. A keresztelő után aztán eltemettek volna egy üres koporsót, így akarta elkerülni a terméketlen anyákra váró szégyent.⁶² Noha a Májai házaspár gyermekének esetében nem beszélhetünk a széles körben elterjedt, váltott gyermekhez kapcsolódó hiedelmekről, ezekkel bizonyos pontokon összefüggésbe hozható, és az sem kizárt, hogy az iszlói székelyeknek is eszébe jutott az újszülöttet elcserélő boszorkány. A váltott, elcserélt csecsemővel kapcsolatos babonákat jól érzékelteti egy, a 19. század végén, Trencsény Lajos által gyűjtött alföldi történet. A fiatal édesanya ablakában megpillant egy bábaasszonyt, aki csúnyán forgatja a szemeit. Négyhetes gyermeke nem sokkal később megbetegszik, majd kicsiny kora ellenére magától felül a bölcsőben. Ebből arra következtetnek, hogy a gyermeket az ördög elcserélte a sajátjával. Ekkor elhívják egy tudós asszonyt, aki befűti a kemencét, s azzal ijesztgeti a bába által váltott gyermeket, hogy bedobja oda. Erre az megijed, eltávozik onnan, az ördög pedig a kéményen keresztül visszadobja az igazi gyermeket.⁶³ A kemencében való megsütés mellett a váltott gyermek – vagy ahogy a bukovinai székelyek nevezték, *agos* gyermek – elijesztésének másik ismert módja az üstben való megfőzés volt. A szépasszony által elcserélt gyermek ismertetőjelei

⁵⁹ MOL P678 10. cs. 1823. év fol. 58/v. Bósó Jánosné Demeter Mária vallomása.

⁶⁰ MOL P678 10. cs. 1823. év fol. 68/v – 69/r. Fazakas István vallomása.

⁶¹ MOL P678 10. cs. 1823. év fol. 52/v. Lőrintzi Zsuzsanna vallomása, fol. 53/r. Demeter Györgyné André Judit vallomása.

⁶² DEÁKY-KRÁSZ, 2005. 54–55.

⁶³ TRENCSENY, 1890. 347–348.

közé tartozott, hogy szőrös, aránytalanul nagy fejű és telhetetlen étvágyú volt, gyógyítását pedig három-hat egynevű asszonynak (általában Anna vagy Mária nevűek, hogy az édesanyák védőszentjeinek kegyében járjanak) kellett végeznie. Az egyik asszony a gyermeket egy gőzölgő üst fölé tartotta, miközben a többiek imádkozva megkerülték a házat.⁶⁴ Persze ez sem volt teljesen veszélytelen: 1759-ben Somogy megyében Halász Ilonát azzal vádolták, hogy annyira megfőzte a gyermeket, hogy lábai felhólyagosodtak, s nemsokára meghalt.⁶⁵ Az alföldi történetünk szerint a bába is megbűnhődött a boszorkányságért. Amikor ugyanis a visszaváltott csecsemő megbetegszik, leveszik az ingecskéjét, amit aztán a ház küszöbén egy fejsze fokával össze-vissza kaszabolnak, mire harmadnapra meghal a bábaasszony, akinek a testét csupa kék-zöld folt csúfítja.⁶⁶

A kis Májai József éppenséggel nem volt nagyfejű *agos*, mert a kobakja alig volt nagyobb egy „*mosolygó almánál*”, így a bábaasszonyt nem lehet rokonságba hozni az alföldi mendemondákban szereplő bábával. A bábát mégis elérte a boszorkányság vádja és csúfos végzete – legalábbis az iszlói katolikus kántor elbeszélése szerint. A harminchét tanú közül a kántoron kívül csak egy asszony említette, hogy Nagy Józsefné és lánya boszorkány lett volna, mások egyszerűen tudákos (tudós) asszonyként jellemezték, Rátz András viszont annál bővebben számolt be e boszorkányos bába haláláról. Elmondása szerint amikor az asszony meghalt, az ördögök elvitték a fél lábát, s maga is látta, hogy úgy temették el. Nem adott hitelt azoknak a vélekedéseknek, melyek szerint csak egy kutya vitte volna el a lábát, mert akkor az az egész testet lehúzta volna az ágyról, így viszont „*a sírba se lehetett elvinni, hanem az ágyat a szekér lajtorjára keresztül tévén a fia úgy vitte ki a sírba, és csak azon módulag, minden koporsó nélkül fordította belé a gödörbe*”. A Nagy család végzete azonban ezzel még nem teljesedett be: a bába Sári nevű leánya – aki Böjte Zsigmond vallomása alapján segítette az anyját a gyermekszerzésben – szintén borzasztó halállal halt meg. Amikor a halála után kinyújtották, felkelt a nyújtóztató padról és bebújt a *gátor* (tornác vagy ereszalj) alá. Három-négy napi kínlódás után, ismét halottnak tűnt. Nagy Sári „*első*” elhalálzásának körülményei miatt azonban a falubeliek elbizonytalanodtak, ezért végül a falu öregasszonyai összegyűltek próbát tenni a (tetsz)halott fölött. Egy kanállal ételt erőltettek belé, „*amely zörögve lement a gyomrába, melyre azt mondák: no bizony meg nem holt még*”. Emiatt a falubíró nem merte eltemetni, nehogy azzal vádolhassák meg, hogy élve hantoltatta el a leányt. Végül a bíró anyja győzte meg a fiát, hogy temessék el a bábaasszony lányát, mert ő tudja, mi a baja. Azonban a sírban sem volt nyugta a leánynak, mert „*nem lévén mély sírja, eltemettetése után a kutyák kivájták és megették*”.⁶⁷ Bár a tanúk közül senki más nem mondott el hasonló történetet, mégis érdekes adalék, hogy a katolikus kántor szerint miként bűnhődött Nagy Józsefné bába és lánya boszorkánymesterségükért és a pénzen vett gyermekért.

⁶⁴ LŐRINCZE, 1948. 37.

⁶⁵ SCHRAM, 1970. 567.

⁶⁶ TRENCSENY, 1890. 338.

⁶⁷ MOL P678 10. cs. 1823. év fol. 63/v – 64/r. Rátz András vallomása.

Az ebek martalékává vált nők története és Májainé első, koraszülött csecsemőjének rémhistóriája, akit az udvarról kutya ragadták el, csaknem balladai keretet kölcsönöz Mátyási Ágnes eddig bemutatott terhességeinek. A történetünkben többször, meglehetősen furcsa körülmények között felbukkanó kutya ugyanis a macska és a béka mellett az egyik legfontosabb boszorkányállat volt.⁶⁸ A bábák kapcsán amúgy is gyakorta merült fel a boszorkányság vádja. A boszorkánysággal vádolt személyek jelentős része a népi gyógyászat, a bábamesterség gyakorlói közül került ki egész Európa szerte. Nemcsak egymást vádolták gyakorta ördögösséggel, hanem a páciensekkel is sokszor feszült volt a viszonyuk.⁶⁹ A laikus gyógyítók a legtöbb esetben falusi asszonyok, bábák voltak, akiknek gyakorlati tevékenysége nagyrészt a szüléshez és az azt követő gyermekágyas időszakhoz kötődött. Így annak zavarai gyakorta vezettek boszorkányperekhez. A gyógyítók maguk is gyakran fenyegetőztek saját boszorkányságukkal, hogy egyfajta védőgyűrűt vonjanak maguk köré, s hogy csökkentsék a közösséggel szembeni kiszolgáltatottságukat.⁷⁰ A keleti országrészben pedig gyakorta egyenesen úgy tartották, hogy minden bába boszorkány, s képes állattá is átváltozni. 1755-ben egy öcsödi bábáról úgy tartották, hogy egyszer macska, máskor viszont bika képében jelenik meg. Szentí Tibor áttekintésében, amely a bábaboszorkányok jellemzőit tárgyalja, több olyan elem is előfordul, amely nyomokban Májainé történetében is felfedezhető. Az ördöggel való kapcsolat, a rontás és annak következménye, a meddőség, valamint a tejelapadás, ha nem is közvetlenül az iszlói bábához kapcsolódva, de megjelenik a tanúk és az iszlói kántor elbeszélésében. A bábaboszorkányok ördögi mesterkedéseinek hátterében sokszor az anya és a bába között kialakuló ellentét lapult: a bábák rendszerint a segítségükért cserébe jogosan elvárt jutalom elmaradása miatt fenyegetik meg rontással az anyát.⁷¹ Az anyák elkeseredése pedig legtöbbször a nehezen érthető, feldolgozható események (csecsemőhalál, vetélés stb.) magyarázataként torkollott a bába elleni boszorkányvádba. Noha a korábbi kutatások elég magasra becsülték a boszorkányperekben szereplő bábák számát, valójában kevés vádaskodás jutott el a pereskedésig, feltehetően egyebek mellett azért is, mert a közösségeknek szüksége volt a gyógyítóként is működő asszonyokra.⁷² Az iszlói bábával kapcsolatos boszorkányvadás is jóval Nagy Józsefné halála után kerültek leírásra, ráadásul csak két tanú részéről történt erre utalás, és közülük is egyedül a kántor, Rátz András közölt részleteket az asszonyról. Mindez nem jelenti azt, hogy a boszorkányvadás gondolata csak egyes emberekben merült volna fel; ugyanakkor a felvett vallomások alapján nem tűnik úgy, hogy ez központi kérdéssé vált volna a falu lakossága számára. Így az iszlói bábaboszorkány története csupán csak egy érdekes epizód a pénzen váltott Májai gyermek históriájában.

A falubeliek persze nemcsak beszéltek a Májai gyermek esetéről, vagy a bábát faggatták a születés körülményeiről, hanem saját szemükkel is igyekeztek meg-

⁶⁸ PÓCS, 1997. 53.

⁶⁹ KRISTÓF, 1998. 143.

⁷⁰ R. VÁRKONYI, 1990. 388–389., 401.

⁷¹ SZENTI, 1994. 95–113.

⁷² KRÁSZ, 2003. 32–34.

győződni arról, hogy a gyermeket valóban Májainé szülte-e. Ennek egyik legkézenfekvőbb módja a szoptatás, az anyatej létének megvizsgálása volt. A tanúk többsége, főként az asszonyok látták, hogy Mátyási Ágnes maga szoptatta a fiát. Közülük azonban többen is említették, hogy a gyermeket szinte kezdettől fogva máshogy is kezdték táplálni. Kováts Mihálynénak arról panaszkodott Ágnes asszony, hogy az egyik mellében kevesebb a tej, mint a másikban, ezért tehéntejet is adtak a csecsemőnek.⁷³ Györfi Györgyné is látta, hogy kevés teje van az anyának, így a kis Józsefet étellel és tehéntejjel is táplálták.⁷⁴ Több tanú látta, hogy a tűzhely mellett mindig ott állt egy csuporban a tej, arra az esetre, ha a gyermeknek szüksége volna rá.⁷⁵ A helyi nagybirtokos, Iszlai István is elhívatta magához Májainét, „s ottan a gyermeket megszojtattatta, s tejet is fejetett, meg akarván tudni valósággal, hogy ő szülte legyen vagy nem”.⁷⁶ Ez az eset azért is érdekes, mert Iszlai úr személyében Marosszék tekintélyes, a szék közéletében többször fontos pozíciókba jutó família családfeje kívánt meggyőződni a valóságról. Talán Májainé is azért fogadta el ezt a furcsa „meghívást”, mert ettől is remélhette a pletykák elülését és gyermeke származásának egyfajta legitimációját.

Korabeli orvosi disszertációk is foglalkoztak az anyatej hiányával, a szoptatás nehézségével, s végső esetben – ha az anyának nincs elegendő teje és nincs lehetősége dajka fogadására – láttak módot az anyatej állati eredetű tejjel való pótlására. Flór Ferenc 1833-ban kiadott disszertációjában fontosnak tartotta, hogy a tejet mindig ugyanattól az állattól vegyék, ha lehet, minél frissebben. Az anyatej pótlására jónak tartotta a finomlisztből készült kétszersült zsemlehéjat, száraz fehérkenyérmorzsát forró vízzel leöntve.⁷⁷ Májainé esetében is ez történhetett, mivel az egyik tanú, Tóth Jánosné úgy tudta, hogy tejen kívül még zsömlével is etették a csecsemőt.⁷⁸ Szász Andrásné pedig azt látta, hogy az anya a saját szájából adott ételt a gyermeknek.⁷⁹ A szoptatást egyébként maga Májainé is bizonyító értékűnek tartotta, mert amikor a kántorné, Rátz Andrásné elment hozzá és egyenesen neki szegezte a gyermek származását firtató kérdését, az asszony válasz helyett megszojtatta a gyermeket, a maradék anyatejet pedig kifejte, hogy megmutassa, van teje, és övé a gyermek.⁸⁰ A gyermek születésének idején a mindössze tizenkét éves Lőrinczi Zsuzsanna látta, hogy a bába sokat járt Májaiékhoz a gyermek körül segídekzeni, míg ő maga gyerekként gyakran átment a bölcsőt ringatni, így ott volt akkor is, amikor Mátyási Ágnes szoptatta a fiát. Májainé ekkor meg is jegyezte a lánynak: „Né' te Susi, azt mondják, hogy ezt a gyermeket mástól loptam volna, márpedig

⁷³ MOL P678 10. cs. 1823. év fol. 50/v. Kováts Mihályné Bala Erzsébet vallomása.

⁷⁴ MOL P678 10. cs. 1823. év fol. 51/r. Györfi Györgyné Tóth Mária vallomása.

⁷⁵ MOL P678 10. cs. 1823. év fol. 65/v. Szász Andrásné Ötvös Aniska vallomása, 69/v. Szász András vallomása.

⁷⁶ MOL P678 10. cs. 1823. év fol. 57/r. Tóth Jánosné Fazakas Anna vallomása.

⁷⁷ FLÓR, 1833. 45., 49.

⁷⁸ MOL P678 10. cs. 1823. év fol. 57/r. Tóth Jánosné Fazakas Anna vallomása.

⁷⁹ MOL P678 10. cs. 1823. év fol. 65/v. Szász Andrásné Ötves Aniska vallomása

⁸⁰ MOL P678 10. cs. 1823. év fol. 53/v. Rátz Andrásné Péter Judit vallomása.

ha úgy volna, bizonyosan tejem nem volna".⁸¹ Azonban nemcsak étellel, tehéntejjel próbálta a gyermeket etetni, hanem amint Györfi Györgyné vallotta, más falubeli szoptatós édesanyák segítségét is kérte, bár külön dajkát nem tartott.⁸² Kis Györgyné, aki még a szülés előtt segítette Májainénak a szövésben, mivel maga is abban az évben, Szent György napja táján szült, a Májai gyereket is szoptatta.⁸³ Ugyanígy tett Májaiék közvetlen szomszédja, Szabó Józsefné is. Ő az első három napban segítette ki szomszédasszonyát, aki akkor alig-alig kelt fel az ágyból, így a terhesség nyomait sem figyelhette meg rajta.⁸⁴ Két asszony azért nem látta őt szoptatni, mert akkor még nem laktak Iszlón. A sok nőtanú után egy férfi, Szász András is hozzászólt a kérdéshez, aki szintén nem látta Májainét szoptatni, pedig a téli cséplés idején, vagyis nem sokkal a fiú novemberi születését követően, hetekig dolgozott a Májai udvarnál.⁸⁵ Éppen Szász András felesége, valamint rajta kívül még Katona Gáborné vallotta, hogy nem is volt teje az asszonynak, azt úgy kerestette össze a faluban.⁸⁶

Általában akkor szoptattak, amikor a gyermek kívánta és sírt utána, bár értelem-szerűen nem minden sírás vonatkozott a gyermek éhségére. *„Szüntelen egyhangon kiált, sírás ideje alatt szemeit merően dajkájára függeszti, utána tekintget, elszomorodik, ha az távozik szájürege tele nyállal, tulajdon ujjait szopogatja”* – így írta le Flór Ferenc azt az állapotot, amely egyértelműen az újszülött éhségét jelzi.⁸⁷ Általában háromnegyed-egy éves korig csak anyatejjel táplálták a gyermeket, utána kezdtek elválasztani tehéntejjel, kenyérrrel. Ha kevés volt az anyatej, akkor étel, ital, esetleg varázslat segítségével próbálkoztak, hogy a tej jobban meginduljon vagy a „romlással elvitt” tej visszatérjen.⁸⁸ Valójában számos esetben fertőzés, gyulladás is vezethetett a szoptatás nehézségeihez. Viszont az is igaz, hogy a halvaszületés, középidős vetélés esetén beindulhat a tejválasztás, ilyenkor éppen ennek megszüntetése okozhat nehézséget.⁸⁹ A népi gyógyítás erre káposztás borogatást használt, amiről úgy tartották, elapasztja az anyatejet.⁹⁰ Mindezek alapján több lehetőség is felmerülhet: Májainé ismét halott csecsemőnek adott életet vagy az élve született gyermek egy-két órán belül meghalt és csak ezután bízta meg a bábát egy gyermek szerzésével, akit aztán táplálhatott saját, kevéske anyatejével.

Aligha csodálható, hogy az anyatejhez mint az anyaság szimbólumához, rengeteg negatív és pozitív képzet társult. Csíkszentdomokoson elásták a méhlepényt, hogy ne menjen el az anya teje. Nagyon ügyeltek arra is, hogy senki ne üljön a gyermekágyas asszony ágyára, mert akár férfi, akár nő az illető, a tej átragadhat rá

⁸¹ MOL P678 10. cs. 1823. év fol. 52/v. Lórintzi Zsuzsanna vallomása.

⁸² MOL P678 10. cs. 1823. év fol. 51/r. Györfi Györgyné Tóth Mária vallomása.

⁸³ MOL P678 10. cs. 1823. év fol. 56/v. Kis Györgyné Fodor Zsuzsanna vallomása.

⁸⁴ MOL P678 10. cs. 1823. év fol. 62/r. Szabó Józsefné Jenei Erzsébet vallomása.

⁸⁵ MOL P678 10. cs. 1823. év fol. 69/v. Szász András vallomása.

⁸⁶ MOL P678 10. cs. 1823. év fol. 65/v. Szász Andrásné Ötves Aniska vallomása, fol. 67/v. Katona Gáborné Péter Mária vallomása.

⁸⁷ FLÓR, 1833. 33.

⁸⁸ BALOGH, 1995. 174–176.

⁸⁹ PAPP, 2002. 547–548.

⁹⁰ BALÁZS, 1999. 100.

és ezáltal elviheti azt. Ha ez mégis megtörtént, tejes kenyeret kellett etetni az anyával, hogy visszatérjen a teje.⁹¹ Az anyatejvel való varázslás egyik pozitív példája szerint ha az asszony kiássa férje lábnyomát és abba tejét csepegteti, akkor az édesapa mindig szeretni fogja a gyermekét.⁹²

Érdeemes végezetül azt is megfigyelni, hogy a szoptatásnak milyen helyszínei voltak, ugyanis ekkoriban a szoptatásra kevésbé volt jellemző az intimitás. Májainét is látták az ágyon kívül a küszöbön vagy éppen a tűzhely mellett ülve szoptatni.⁹³ Korábban már említettük, hogy Iszlai István hívására és gyermeke származásának bizonyítására az Iszlai udvarházhoz is átment szoptatni.⁹⁴ Általánosan elterjedt volt, hogy az asszonyok kint a mezőn dolgoztak és ott szoptatták meg gyermeküket, akár utazás, gyaloglás közben is. Ha eleinte, az első hetekben igyekeztek is félrevonulni csecsemőjükkel, az nem szégyenlősségük miatt volt, hanem inkább a szemmelveréstől féltették az újszülöttet.⁹⁵ A későbbiekben, amikor az asszonyok ismét felvették a megszokott életritmust és ismét teljes értékűen töltötték be helyüket a családi munkamegosztásban, erre már nem volt lehetőség. Nagyobb családnál az is előfordult, hogy az após kocsival vitte ki a határba a gyermekeket menyeihez szoptatásra.⁹⁶ Mátyási Ágnes is nyíltan kilépett a közösség elé a szoptatás során, vállalva a testiségnak ezt a formáját, ezáltal is bizonyítva anyaságát.

Az iszlóiak egyéb jelekből is próbálták kinyomozni a Májai gyermek származását. Demeter Antalné (később, 1818-ban az egyik bába) például a szülést követő nap estéjén, ahogy az szokásban volt a gyermekágyas időszakban, meglátogatta az asszonyt, akit akkor *„egy ingaljba felkelve tanáltam, hogy egy hét kapásnyi hordóból egy üvegbe magának pálinkát töltött ki, és akkor láttam, hogy a szülő asszonyokon lenni szokott tisztulás rajta megvolt”*. Kenyeret is készített Májainénak, és akkor látta a sarokban a szülés miatt véres ruhákat.⁹⁷ Megint mások a gyereket hasonlították a szüleikhez, és határozott hasonlóságot véltek fölfedezni közte és az apja, Májai Gergely között. A csíkszentdomokosiak is egyből az apjához meg az anyjához mérték az újszülöttet, de ha egyikre sem hasonlított, akkor egyenesen megmondták a szülőnek, hogy *„biztos loptad valahonnan”*.⁹⁸ A 17–18. század folyamán Európa más területein is megjelenik az az elképzelés, hogy a külső hasonlóság erősíti a család összetartozását. A 18. században is ismerték Erasmus azon gondolatát, mely szerint valójában a gyermek egyesíti a családot, és ezt a mély egységet leginkább a fizikai hasonlóság teremti meg. Még Szent Józsefről is úgy képelték, hogy hasonlított fo-

⁹¹ BALÁZS, 1999. 292–293.

⁹² WLISLOCKINÉ, 1893. 216.

⁹³ MOL P678 10. cs. 1823. év fol. 58/r. Kelemen Demeterné Szentgyeli Mária vallomása, fol. 55/v. Réti Mihályné Demeter Sára vallomása.

⁹⁴ MOL P678 10. cs. 1823. év fol. 57/r. Tóth Jánosné Fazakas Anna vallomása.

⁹⁵ DEÁKY-KRÁSZ, 2005. 293–294.

⁹⁶ BALOGH, 1995. 175.

⁹⁷ MOL P678 10. cs. 1823. év fol. 64/v. Demeter Antalné Györfi Borbála vallomása.

⁹⁸ MOL P678 10. cs. 1823. év fol. 50/v. Kováts Mihályné Bala Erzsébet vallomása, fol. 67/r. Rusz Tamásné Bálint Mária vallomása. BALÁZS, 1999. 84–85.

gadott fiára, Jézusra.⁹⁹ Kelemen Demeterné szerint Májainé, amilyen kényes asszony volt, nem gondozta volna más gyermekét, „*hogyan annyi képtelen bajt vállaljon fel magára azon gyermek felnevelésével*”.¹⁰⁰ Ezt a hozzáállást cáfolja Bósó Jánosné vallomása, akinek egyik gyermeke születése idején Májainé azt mondta, hogy „*ha az a te fiad olyan kicsi pokás*¹⁰¹ *volna, mindjárt elvinném és feltartanám*”.¹⁰²

A Májai gyermek érkezését körülvevő kétségek és bizonytalanságok között a tanúvallomásokból fény derült a gyermekvárás és születés körüli egyéb apró mozzanatokra is. Mátyási Mihály majorgazdájának felesége, Szöts Johanna például egy kompona túróban fogadott Demeter Györggyel, hogy Mátyási Ágnesnek fia születik.¹⁰³ Az édesapa, Májai Gergely fia születése miatt érzett nagy örömeinek egyértelmű jeleit adta, egész nap lövöldözött, és Kis Györgyné szerint még talán egy hordó pálinkája is elfogyott.¹⁰⁴ A lövöldözést faluszerzte hallották, az éppen betegségben fekvő Tóth Jánosné kérdezte is, hogy mi ez a nagy lövöldözés, mire tudatták vele, hogy megszületett a Májai-örökös.¹⁰⁵ Bósó Jánosnénak még maga a bába, Nagy Józsefné mesélte, hogy Májai nagy örömeiben hamar megrészegeedett és elaludt azon az estén.¹⁰⁶ Az édesanya, Mátyási Ágnes már terhessége idején örömmel újságotla várandósságát Kováts Mihálynénak a faluban, a szülés után Májainét meglátogató Kelemen Demeterné pedig hallotta, amint az asszony hálálkodott az Istennek, hogy fiút adott neki.¹⁰⁷ Furcsaságot csak Birtók Zsuzsi tapasztalt, amikor a szülést követően hat héttel meglátogatta Májainét, aki akkor azt mondta neki: „*Lád-é mivel vert meg az Isten, de nem tehetek róla!*”.¹⁰⁸ Csupán találgathatunk, hogy mire gondolt Mátyási Ágnes, talán a szoptatás nehézségeire vagy a faluban terjedő szóbeszédre, de aligha feltételezhetjük, hogy ezzel a mondattal azt ismerte volna el, hogy a gyermek valójában nem az övé.

Az elverekedett gyermek

Ha Májai József születésére még évekkel később is élénken emlékeztek a tanúk, az 1818 pünkösdjét követően megesett verekedésre talán egészen az életük végéig. Az biztos, hogy a következő évtized vallomástételei során az iszlóiak számtalanszor elbeszéltek az esetet. A Mátyási Ágnessel és embereivel szembeszegülő csoportot a falu főbirtokosa, Iszlai László vezette, aki a marosszéki közélet állandó

⁹⁹ ARIÈS, 1987. 245–246.

¹⁰⁰ MOL P678 10. cs. 1823. év fol. 58/r. Kelemen Demeterné Szentgyeli Mária vallomása.

¹⁰¹ „pokás” = pólyás.

¹⁰² MOL P678 10. cs. 1823. év fol. 59/r. Bósó Jánosné Demeter Mária vallomása.

¹⁰³ MOL P678 10. cs. 1823. év fol. 55/r. Demeter György vallomása.

¹⁰⁴ MOL P678 10. cs. 1823. év fol. 56/v. Kis Györgyné Fodor Zsuzsanna vallomása.

¹⁰⁵ MOL P678 10. cs. 1823. év fol. 56/v. Tóth Jánosné Fazakas Anna vallomása.

¹⁰⁶ MOL P678 10. cs. 1823. év fol. 59/r. Bósó Jánosné Demeter Mária vallomása.

¹⁰⁷ MOL P678 10. cs. 1823. év fol. 50/v. Kováts Mihályné Bala Erzsébet vallomása, fol. 57/v. Kelemen Demeterné Szentgyeli Mária vallomása.

¹⁰⁸ MOL P678 10. cs. 1823. év fol. 52/r. Simon Péterné Birtók Zsuzsanna vallomása.

résztevőjeként 1818-tól a szék tiszteletbeli nótáriusa és hivatalos *assessora* volt.¹⁰⁹ 1837-ben királyi meghívóval részt vett az erdélyi országgyűlésen, majd ugyanebben az évben főkormányzéki titkár lett. 1838-ban az unitárius kollégium felügyelő gondnokának és egyben az iskolai törvényeket revideáló bizottság elnökének is kinevezték.¹¹⁰ 1849 után a főkormányzék unitárius ügyekért felelős titkáráként és cenzorként találtunk rá.¹¹¹ Édesanyja, Maurer Borbála révén Erdély legtekintélyesebb családjaival, a Telekiekkel, Kálnokyakkal, Bethlenekkel állt rokonságban.¹¹² Apja, Iszlai István halálát követően ő lett a családfő, így a család másik ágából származó Iszlai György árvái, György, Pál, Borbála és Rozália fölött ő gyámkodott és birtokaikat kezelte.¹¹³ Egy ilyen, gyámsága jogán kezelt birtokrész, a szorosvölgyi erdő vitatott birtokjoga miatt került sor a verekedésre Mátyási Ágnessel és embeivel 1818-ban.¹¹⁴

Iszlai László az erdő dézsmálásán kapta Májaiék béreseit, Blága Jánost és Fazakas Mihályt, akiket ökreikkel és szekerükkel együtt a saját udvarára kívánt hajtani. A verekedés lefolyását illetően Májaiék és Iszlai tanúinak vallomásai ellentmondóak. Annyi bizonyos, hogy amikor Májainé meglátta, hogy szekerét és ökreit Iszlai László és emberei (Szász András, Nyikuj Minya, Nyikuj Demeter és Takáts János) hajtják, saját háznépével (Kis József, Rusz Tamás, Moldován András) – favillával, karóval, kapával felszerelve – eléjük állt. Májainé Mátyási Ágnes először szép szóval kérte Iszlai urat, hogy a kárt hajlandó megfizetni, de ennek fejében ökreit és szekerét kezességén adja ki. Ám hamarosan szóváltásba keveredtek, ami később tettelegességig fajult, melynek során mind Májainé, mind Iszlai haragos szavakkal buzdította saját embereit. Takáts Jánost, Iszlai László emberét először Májainé ütötte föbe egy vasvillával, majd Kis József egy kapával, aminek következtében eszméletét veszve bezuhant az ökrök közé. Eközben azonban Iszlai László egy balta fokával támadt Májainéra, aki elesett és kezét megvágta a balta. A földbirtokos ráadásul többször meg is rúgta az asszonyt. Kis József ekkor ugrott Májainé védelmére, és a kapával felhasította Iszlai László arcát, és talán gyilkos csapást is mért volna rá, ha Szász András le nem üti. A dulakodás közben Májaiék béresei kiszabadultak, viszont Iszlai László a szekeret behajtatta udvarára az ökrökkel együtt.¹¹⁵

Korszakunkban hasonló tömegverekedések többször előfordultak a nemesi torzszalkodások során. 1795-ben Herecen közel hat-hétszáz ember támadt egymásra

¹⁰⁹ MOL P678 10. cs. 1828. év fol. 317.

¹¹⁰ KÓVÁRY, 1899. 56.

¹¹¹ TRÓCSÁNYI, 1973. 650.

¹¹² NAGY, 1859. 261., NAGY, 1860. 378., NAGY, 1863. 189.

¹¹³ MOL P678 11. cs. 1835. év Perkötet I. 38. Blága György vallomása. Iszlai György két árvája egyébként meglehetősen „hálátlannak” bizonyult gyám nagybátyjukkal szemben. György Mátyási Ágnes unokahúgát, Rebekát vette feleségül, míg Pál Májai Gergely unokahúgát, Juliannát. Iszlai György egy vallomás során szembe is fordult nagybátyjával.

¹¹⁴ MOL P678 11. cs. 1835. év Perkötet I. 39. Szász András vallomása.

¹¹⁵ MOL P678 11. cs. 1835. év Perkötet I. 31–61. Iszlai László tanúinak vallomása. A verekedésre a 4. kérdőpont vonatkozott, 114–137. Májai Gergelyné tanúinak vallomása. A verekedésre a 3. kérdőpont vonatkozott.

szabályos csatában a szabad székelyek és a Mikó család között kitört ellenségeskedés során. Az elkeseredett kilencfalusiak másnap már a grófi család egyik udvarházára törtek.¹¹⁶ A társadalmilag és gazdaságilag is eltérő helyzetben lévő Iszlai család és a Májai-Mátyási rokonság az 1810-es és az 1820-as években számtalanszor került hasonló konfliktusba, aminek egyik tetőpontja volt az 1818. évi verekedés.

A dulakodás következtében, ahogy a marosszéki derékszék 1821. március 29-i ülésén Májainé ügyvédje, Miriszlai Sándor fogalmazott, az asszony „öt holnapos fogamzatjának [...] el kellett lennie...”. Akárcsak fia születésének esetében azonban ismét felmerült kérdés: valóban terhes volt-e Májai Gergelyné? A legtöbb tanú nem tudott róla, nem látták Májainén a terhesség félreérthetetlen jeleit. Cserefalvi Takáts János egyenesen úgy vallott 1823-ban, hogy „Májai Gergelyné Mátyási Ágnes a kérdett időben éppen olyan terhes volt csak, mint én most”, hiszen, állította, ő már a három hónapos terhességet észreveszi az asszonyokon.¹¹⁷ Szász András sem látott vagy hallott semmit Májainé áldott állapotáról, ahogy fogalmazott, azt csak „most esztendőtlől fogva hallom beszélteni”.¹¹⁸ Noha a tanúk többsége nem tapasztalta, a faluban mégis terjedtek a hírek Májainé állapotáról, főleg miután az asszony a templomban ismét elájult és a szenteltvízzel „mosattatott fel”.¹¹⁹ Györfi Istvánné Adorján Sára sem tapasztalta, hogy Mátyási Ágnes terhes lett volna, holott sokat beszélgettek akkoriban, mert ő is gyermeket várt, így együtt számolgatták, hogy mikorra szülehetnek meg gyermekeik (Adorján Sára gyermeke egyébként koraszülött lett).¹²⁰ Az 1823. évi tanúvallomások szerencséje, hogy ekkor még mindkét bába élt, aki 1818-ban az asszony mellett segédkezett. A tanúk közül nekik lehettek a legpontosabb ismereteik az asszony várandósságáról, és ennek megfelelően ők számoltak be róla a legbővebben. Májainé egyikükkel, Demeter Antalné Györfi Borbálával szintén beszélt arról, hogy mikor lesz meg a gyermek, és számításaik szerint éppen az aratás idejére esett volna a terhesség. Nevettek is rajta, hogy az asszony az aratási munkák idején fog folyton otthon ülni.¹²¹ A másik bábát, Rusz Tamásné nem sokkal a végzetes verekedést megelőzően, pünkösdkor hívta el magához Májainé, ekkor mondta az asszony, hogy már két hete érzi gyermekét (amit feltehetőleg annak mozgására értett).¹²² A két vallomás alapján valójában ők sem látták, tapasztalták hasa megnagyobbodását, csupán az asszony elbeszélésére hagyatkozva fogadták el terhességének tényét.

Szász András fentebb említett szavainak, miszerint 1823-ig nem is nagyon merült fel Májainé 1818. évi terhessége, hitelt ad az is, hogy az asszony által alig pár nappal a verekedést követően kezdeményezett egyik legelső jegyzőkönyvfelvétel során a kérdések közt még nem szerepelt a terhességre vonatkozó pont.¹²³ Csupán

¹¹⁶ IMREH, 1979. 82–84.

¹¹⁷ MOL P678 10. cs. 1823. év fol. 60/r. Cserefalvi Takáts János vallomása.

¹¹⁸ MOL P678 10. cs. 1823. év fol. 69/v. Szász András vallomása.

¹¹⁹ MOL P678 10. cs. 1823. év fol. 66/v. Pap Ferencné Nagy Mária vallomása.

¹²⁰ MOL P678 10. cs. 1823. év fol. 50/r. Györfi Istvánné Adorján Sára vallomása.

¹²¹ MOL P678 10. cs. 1823. év fol. 65/r. Demeter Antalné Györfi Borbála vallomása.

¹²² MOL P678 10. cs. 1823. év fol. 67/r. Rusz Tamásné Bálint Mária vallomása.

¹²³ MOL P678 11. cs. 1835. év Perkötet I. 115–117.

az első derékszéki tárgyalást megelőző napokban, 1821. március 27-én került sor a két bába kihallgatására, ezt követte újabb vallomástételük 1823 májusában.¹²⁴ Az előző fejezetek alapforrásául szolgáló, de a perbe végül be nem került vallomások 1823 nyarán születtek. A következő három esztendőből nincs újabb forrásunk az ügy kapcsán. Közben az egyik bába, Demeter Antalné Györfi Borbála 1825. augusztus 19-én meghalt,¹²⁵ így a maroszséki orvos és a bába jelenlétében tartott hivatalos vizsgálódáson 1826 márciusában már csak Rusz Tamásné vehetett részt.¹²⁶ Ő egy évvel később ismét tanúskodott, majd 1827 júniusában Májainé kérésére nyolc tanú vallomását vették fel a Maroszsék által kiküldött ülnökök.¹²⁷ Az utolsó jegyzőkönyv 1827 októberében keletkezett, amikor ismét Rusz Tamásné hallgatták ki.¹²⁸ A többszöri kihallgatásnak egyszerű oka volt: a peres felek állandóan azzal vádolták egymást, hogy a tanúk, főleg a bábák válaszeit manipulálták, megmáskították, elferdítették. 1823 januárjában az erdélyi főkormánysszék is rendeletben utasította a maroszséki derékszéket a bábák bővebb kihallgatására.¹²⁹

A verekedést követő közvetlen időszak eseményeit vizsgálva tehát érdemes először a bábák vallomásain végigtekinteni. 1821 márciusában a Májai házaspár kérésére tett vallomást a két asszony. Elmondásuk alapján a verekedést megelőzően megkenték az asszonyt és ebből tudták a terhesség tényét. A bábák közül Demeter Antalné Györfi Borbála lakott a verekedéshez a legközelebb, elmondása szerint látta, amint Iszlai László úgy megrúgta szeméremtestén Májainét, hogy onnan azonnal, igen intenzíven kezdett vérezni. Állítása szerint ezután mindketten megkenték Májainét, és figyelmeztették, hogy a rúgás következtében a méhében lévő gyermek valószínűleg meghalt. A kenést, masszírozást csak időnként alkalmazták terhes nőknél, a vetélés, a halott vagy a koraszülött gyermek szülésének elkerülésére. A bábák vallomása alapján a halott gyermek születése a verekedés után mintegy nyolc héttel, az asszony sok kínszenvedése közepette történt, de ekkor éppen egyik bába sem tartózkodott odahaza, Iszlón.¹³⁰ Az erdélyi gubernium rendelete értelmében 1823 májusában a Májai-házban ismét kihallgatták a két asszonyt, Demeter Antalnét és Rusz Tamásné. A két asszony vallomása egyezett egymással és két évvel korábbi elmondásukkal is, ugyanazokkal a szövegekkel beszélték el a történetet.¹³¹

A másfél hónappal később, 1823 június–júliusának fordulóján lejegyzett tanúvallomásaik azonban néhány lényeges pontban eltértek a Májaiéknál vallottaktól. Egyikük sem említette, hogy már a verekedés előtt megkenté volna Májainét, a terhességről csupán az asszony szóbeli közléséből értesültek. Ráadásul a két bába

¹²⁴ MOL P678 11. cs. 1835. év Perkötet I. 139–147.

¹²⁵ GYÉL I.5.252. Székelykál anyakönyvi másodpéldányok.

¹²⁶ MOL P678 11. cs. 1835. év Perkötet I. 105–110.

¹²⁷ MOL P678 11. cs. 1835. év Perkötet I. 147–151., 157–170.

¹²⁸ MOL P678 11. cs. 1835. év Perkötet I. 110–114.

¹²⁹ MOL P678 11. cs. 1835. év Perkötet I. 138–139.

¹³⁰ MOL P678 11. cs. 1835. év Perkötet I. 146–147., DEÁKY–KRÁSZ 2005. 95.

¹³¹ MOL P678 11. cs. 1835. év Perkötet I. 141–143.

egymásnak is ellentmondóan nyilatkozott ekkor. Györfi Borbála szerint a vérzés hamar megindult és két nap múlva csendesedett csak el a kenések hatására. Rusz Tamásné ugyanakkor nem számolt be a verekedést követő közvetlen vérzésről, ő vérzést csak akkor tapasztalt, amikor megkente az asszonyt. Mindketten látták a Májainé combjain, hasán megjelenő kék foltokat, és hideg csomót éreztek hasában, amit az elhalt gyermekkel azonosítottak. Györfi Borbála ekkor mást vallott a gyermek megszületésének idejéről, a nyolc hét helyett pár héttel korábbra téve azt, míg Rusz Tamásné továbbra is nyolc hétre emlékezett.¹³²

Rusz Tamásné bábaságát és tudományát a derékszék által kirendelt 1826. évi hivatalos orvosi és bábai vizsgálat megkérdőjelezte (Györfi Borbála ekkor már nem élt). Ekkor már nyolc esztendeje, tehát éppen 1818 óta bábáskodott mindenféle engedély és előzetes tanulmány nélkül. A vizsgálatot folytató Bélteki doktor és Vermesh Borbála, Marosszék hites bábájának kérdéseire nyíltan elismerte, hogy Májainé terhességét „bizonyosan nem tudja, hanem csak abból, hogy Májainé maga mondta neki”. Ugyancsak elismerte, hogy az asszonyon a terhesség nem látszott, őt (korábbi vallomásával ellentétben) a verekedés előtt nem kente meg, ahogy arról sem tudott, hogy bábatársa a dulakodás előtt ezt tette volna. Ő maga az asszonyt csak a verekedést követően egy vagy két héttel látogatta meg, amikor először megkente. Az orvosi kérdésekre megfogalmazott válaszokban rendkívül pontos leírást kapunk arról, hogy mit tapasztalt ekkor: Mátyási Ágnes köldökén alul, bal felől érezte a két ökölnyi nagyságú, nem mozgó, fájdalmas daganatot, az alatt pedig látott egy hét colnyi hosszú, és két colnyi széles szederjes színű foltot. Erről ő nem tudta megállapítani pontosan, hogy vajon rúgás nyoma-e, amint azt Mátyási Ágnes állította neki. A has többi része lágy és fájdalommentes volt, az asszony mellei pedig „fonnyadtak voltak”, vagyis nem nagyobbodtak meg, tehát nem vallottak terhességre. Az 1823. évi vallomásával szemben ekkor azt állította, hogy a kenés idején sem tapasztalt vérfolyást, arról az asszony neki nem beszélt, nem panaszkodott, ahogy szeméremtestét sem látta, mert azt Májainé mindig eltakarta, méhét megvizsgálni nem engedte. Az asszonyt mindössze három alkalommal kente meg, ezután csak négy-öt héttel később kereste fel, hogy kenyeret kérjen tőle, amikor is a fájdalmairól panaszkodó Mátyási Ágnest az ágyban fekvé találta. Az asszony felkelt, adott neki kenyeret, mire a vére itt-ott elcseppent. A verekedést követő kilencedik héten Ruszné a másik bábával Marosvásárhelyen volt a hetivásárban, onnan hazatérve látogatta meg Májainét, aki ekkor panaszkolta neki, hogy míg ők a vásárban voltak, addig a gyermeke „diribbe-darabba ment el”. Ennek azonban Ruszné semmi jelét nem tapasztalta. Azóta ő az asszonyt nem gyógyította, azt is csak halomásból tudja, hogy Májainé sokszor betegeskedett, hol fejét, hol mellét vagy éppen pokolvaros kezét fájlalta. A vizsgálat is megállapította, hogy 1818-ban Rusz Tamásné még új bábaként segítette Májainét, és a későbbi kihallgatáson adott feleletei sokban eltértek korábbi vallomásaitól.

¹³² MOL P678 10. cs. 1823. év. fol. 65/r. Demeter Antalné Györfi Borbála vallomása, fol. 67/r. Rusz Tamásné Bálint Mária vallomása.

A marosszéki bába és az orvos az elmondottak alapján azt állapította meg, hogy Májainé nem volt terhes 1818-ban, mert egy hat hónapos magzat a köldökön felül érezhető, és két ökölnél nagyobb. Továbbá ha egy hatodik hónapban lévő várandós asszonyt a vallomásokban leírt erőszakos verés, rúgás ér, akkor a vérének azonnal, bő mértékben kellett volna megindulnia. Ezt egyébként az 1826-ban már nem élő másik bába, Györfi Borbála megvallotta, az ő szavainak azonban a vizsgálatot folytató személyek nem adtak hitelt. Megállapították továbbá azt is, hogy a verekedést követően nagyon hamar el kellett volna mennie a magzatnak, a bábák vallomásában azonban több hét (hat, nyolc, illetve kilenc) szerepelt. Gyanús volt az is, hogy ha a verekedés a hatodik hónapban történt, akkor kilenc héttel később már a nyolcadik hónapban volt a magzat; ilyenkor már kifejtett, akár életre is alkalmas, így az „*anyától diribbe darabba el nem szotyoghat*”. Példátlannak nevezték azt, hogy egy halott magzat még nyolc hétig a méhben maradjon, anélkül, hogy az anyán bármilyen betegség jelei mutatkoznának. A hivatalos vizsgálat már-már gyilkossággal kezdte vádolni Mátyási Ágnest („*de így már teljességgel nem ment' a gyilkosságnak vádjától*”), ugyanis gyanúsának tartotta, hogy ha a nyolcadik hónapban szülte meg halott (vagy éppen élő) gyermekét, akkor ezt miért csak mondta az embereknek, miért nem mutatta meg senkinek a megszült gyermeket. És hogy ha halva született, vagy ha „*diribbe-darabba*” jött ki a gyermek, akkor hová rejtette, tette el magzatát. Továbbá az sem volt bizonyító erejű, hogy Ruszné vérfolyást tapasztalt az asszonymál, mert az származhatott más okból is, mint ahogy a bába-asszony által leírt seb sem felelt meg a rúgások nyomának.¹³³

A hivatalos orvosi kihallgatás egyébként jól jellemzi azt a szakszerűsödési folyamatot, melynek során megjelentek az államilag ellenőrzött, szakszerűen képzett és a vármegyei *physicus*, sebész által vizsgáztatott modern bábák, akik fokozatosan ellenőrzésük alá vonták, háttérbe szorították a Ruzs Tamásné gyakorlata által is jellemezhető hagyományos, leginkább falun és mezővárosban működő bábák tömegeit. Ezek a bábák, akárcsak Demeter Antalné vagy Ruzs Tamásné, maguk is többszörös anyák voltak, akik eleinte egy vezető bába (Nagy Józsefné) mellett segédkeztek, majd annak halála, betegsége következtében a helyére léptek. Tudásuk alapját saját anyai tapasztalatuk, valamint az előző bábától elnyert szóbeli ismeret jelentette.¹³⁴

A hivatalos orvosi vizsgálat nyilvánvalóan nagyon kellemetlen helyzetbe hozta Májai Gergelyné, így egy évvel később, 1827 márciusában kérésére újra kihallgatták Ruzs Tamásné, miután felolvasták előtte az előző évi orvosi vizsgálat szövegét. Ekkor ugyanazokat a pontokat vették végig, mint egy évvel korábban, igaz, nem a marosszéki orvos és a bába jelenlétében. Míg Ruszné az előző vallomástételnél sokszor bizonytalanságának adott hangot, most ismét magabiztosan vallotta, hogy a halott gyermeket érezte, amikor megkente Májainét. Kifogásolta azt is, hogy soha nem olvasták fel az 1826. évi vizsgálat szövegét neki, és abban több olyan dologról

¹³³ MOL P678 11. cs. 1835. év Perkötet I. 105–110.

¹³⁴ KRÁSZ, 2000. 93., 102.

– amit ő saját szemeivel látott – azt állították, hogy csak hallott róluk.¹³⁵ Ezt követően a bábaasszonyt ismét behívatta a másik oldal, Iszlai László kérésére hallgatták meg újra 1827 októberében. Ruszné ekkor tagadta, hogy a márciusi vallomás során azt mondta, nem a gyermeket érezte Májainé hasában, hanem csak egy meghidegült csomót.¹³⁶ A derékszék ítélete végül az 1826. évi hivatalos vizsgálatot fogadta el bizonyító értékűnek, véleményük szerint a Májaiék által készített 1827. márciusi vallomás annak megállapításait nem tudta kétségbe vonni.¹³⁷

A Mátyási Ágnes által 1827 júniusában, nyolc tanú kihallgatásával készített jegyzőkönyv sem volt meggyőző az öt gyanúsító orvosi vizsgálattal és a korábbi vallomásokkal szemben. A többnyire ismét egybecsengő válaszok alapján a legtöbb tanú terhesnek ismerte el Májainét, azon – az orvosi vizsgálat által megkérdőjelezett – tényt erősítve, hogy a verekedés idején az asszony várandós volt. Kelemen János felesége, Szöts Judit mesélt az asszony terhességéről. Szöts Judit egyszer a tőlük túrót kérő Májainéval együtt sétált vissza a majorságból a faluba, és ezalatt beszélgettek a terhességről. Szöts Judit meg is fogta Mátyási Ágnes hasát, és érezte, hogy „hasában a gyermek rúgása volt”.¹³⁸ Úgy tűnik, az sem volt szokatlan, hogy idegen férfi fogja meg más várandós asszonyának a hasát, hiszen Szabó József így vallott Májainé áldott állapotáról: „én akkor többekkel is tréfásan nyájaskodtam, az exponens asszonynak is hasát megfogtam és tapogattam, s bizonyosan éreztem kezeimmel, hogy terhes”.¹³⁹ A marosszéki bábának és az orvosnak tett vallomásában Rusz Tamásné meglehetősen szégyenlősnek mutatta be Májainét, aki még neki, a bábának sem engedte a méhét megvizsgálni, e jegyzőkönyv alapján viszont semmi akadályt nem gördített az elé, hogy a hasát idegen férfiak tapogassák. A verekedésben szerzett sérüléseit, a karján és a hasán esett kék foltokat pedig faluszerte mutogatta. Kelemen Jánosné a verekedés napján éppen Májainé bátyjának, Mátyási Mihálynak a házánál volt, amikor az asszony sírva jött át, majd neki, Mátyási Mihálynénak és Mátyásiék lányának mutogatta sérüléseit, miután „fel is húzta az ingét”.¹⁴⁰ Már az 1823. évi tanúvallomások is megerősítették azt, hogy az asszony sokaknak sírt, panaszkodott, Kelemen Demeternének egyenesen azt mondta, hogy „ez az ütés és rúgás engem a földbe viszen.”¹⁴¹ A bábákon kívül más asszonnyal, így Györfi Istvánnéval is megkenette magát, ami ebben az esetben szappanos-pálinkás kenést jelentett. Az asszony ekkor látta Májainé bal combján a kék foltot, valamint a hasán bal felől szintúgy kéklött egy seb.¹⁴²

Az orvosi vizsgálat két további megállapítását – miszerint a verekedést követően hamar meg kellett volna történnie a szülésnek, illetve, hogy azt Májainé titkolta,

¹³⁵ MOL P678 11. cs. 1835. év Perkötet I. 147–151.

¹³⁶ MOL P678 11. cs. 1835. év Perkötet I. 112.

¹³⁷ MOL P678 11. cs. 1835. év Perkötet I. 152.

¹³⁸ MOL P678 11. cs. 1835. év Perkötet I. 160. Kelemen János vallomása, 162. Kelemen Jánosné Szöts Judit vallomása.

¹³⁹ MOL P678 11. cs. 1835. év Perkötet I. 165. Szabó József vallomása.

¹⁴⁰ MOL P678 11. cs. 1835. év Perkötet I. 161. Kelemen Jánosné Szöts Judit vallomása.

¹⁴¹ MOL P678 10. cs. 1823. év fol. 58/v. Kelemen Demeterné Szentgyeli Mária vallomása.

¹⁴² MOL P678 10. cs. 1823. év fol. 50/r. Györfi Istvánné Adorján Sára vallomása.

és a gyermek eltemetéséről sem beszélt – is igyekeztek megdönteni a tanúvallomásokkal. Kelemen Jánosné a verekedést követően ötödnapra ment el az asszonyhoz, akit ekkor ágyban fekvőnek talált. Májainé állítólag sírva panaszkolt neki, hogy halva született a kislánya, akit már el is temetett. Kelemenné ezt bizonyítandó megemlégette, hogy véres vízzel teli fürdőteknőt látott az ágy alatt. Pap Györgyné pedig egyenesen azt állította, hogy neki még Györfi Borbála bába beszélte, hogy a verekedés után pár napra megszületett a halott gyermek, akit aztán Májainé el is temetett.¹⁴³ Mindezt annak ellenére állította, hogy Györfi Borbála minden vallomásában több hetet említett – igaz ekkor, 1827-ben a bába már nem élt, hogy korábbi állítását megvédhesse.

A pár nap–pár hét ellentét aligha oldható fel, hacsak nem abban az esetben, hogy a verekedést követően néhány nappal a gyermek, majd hetekkel később a méhben visszamaradt méhlepény távozott el – ami megmagyarázná a „*diribbe-darabba*” kifejezést. Az ilyen esetek már a korabeli orvostudomány előtt is ismertek voltak. Zsoldos János 1802-ben így írt erről: „*Néha sok hóldnapokig benn marad a' mássa, minden rossz következesek nélkül, 's végre öszve aszva egyszer elmegy.*” Koraszülés, de akár rendes szülés esetén is a méhben maradhat a méhlepény (*mássa*) egésze vagy nagyobb darabja, ezt nevezték üszögformának (*mola spuria*).¹⁴⁴ A lepenyleválás elmaradása több okra is visszavezethető s előfordulhat az is, hogy bár megtörtént a leválás, a placenta nem tud kilökődni. Ha részlegesen válik le a méhlepény, akkor pedig erős vérzés alakulhat ki. Elképzelhető, hogy Mátyási Ágnes esetében erről lehetett szó.¹⁴⁵ A vérzést az Iszlai László kérésére felvett 1823. évi jegyzőkönyv a menstruációval próbálta összefüggésbe hozni, azonban az ezt tudakoló kérdésekre az asszonyok közül is alig válaszolt valaki. Sem Györfi Györgyné, sem menyee, Györfi Istvánné nem látta soha s nem is kérdezte, nekik azt Májainé nem mutatta.¹⁴⁶ Viszont Györfi Györgyné lánya, az 1818. évi terhességnél bábáskodó Györfi Borbála látta, hogy a verekedést követően „*a természet folyása járta, azt tudom, mert mutatta*”.¹⁴⁷ A kérdés nemcsak 1818-ra vonatkozott, hanem a korábbi házasságának időszakára is, ami feltehetően azt célozta, hogy az asszonnak volt-e havi vérzése, vagyis lehetett-e egyáltalán gyermeke.

Azzal mindenki tisztában volt, hogy a menstruáció a termékenység, az anyaság feltétele, azonban a korabeli orvostudomány egyik legfőbb problémája éppen a havi vérzés elmaradási okának ismeretlensége volt, ahogy annak ellenszerét a népi gyógyítás sem igazán ismerte.¹⁴⁸ A korszakban Zsoldos Jánost is foglalkoztatta ez a kérdés. Úgy vélekedett, hogy egyeseknek csak a házasságkötést követően, a

¹⁴³ MOL P678 11. cs. 1835. év Perkötet I. 162. Kelemen Jánosné Szöts Judit vallomása, 168. Pap Györgyné Fazakas Ilona vallomása.

¹⁴⁴ ZSOLDOS, 1802. 244., 252.

¹⁴⁵ PAPP, 2002. 496–497.

¹⁴⁶ MOL P678 10. cs. 1823. év fol. 50/r. Györfi Istvánné Adorján Sára vallomása, fol. 51/r. Györfi Györgyné Tóth Mária vallomása.

¹⁴⁷ MOL P678 10. cs. 1823. év fol. 65/r. Demeter Antalné Györfi Borbála vallomása.

¹⁴⁸ DEÁKY, 2005. 84–85.

szexuális élet megindulása után jön meg az első havi vérzése. Ha ez nem következett be, akkor a nemi szervek elégtelensége mellett gyanakodni lehetett az indulatra is (vagyis tulajdonképpen pszichikai okokra), ami a menstruáció megrekedéséhez vezetett.¹⁴⁹ Bár a népi gyógyítás sem ismerte, magyarázta meg teljesen a menstruáció körülményeit, a népi hiedelmek negatív és pozitív hatást egyaránt tulajdonítottak neki. Ez az időszak ugyanolyan tisztátalan időszakknak minősült a nők életében, mint a gyermekágy. Ilyenkor a menstruáló nő nem tehetett el befőttest, mert az megromlik, vagy nem ülhetett a gyermekágyas nő ágyára, mert elviszi, elrontja a tejét. Ugyanakkor az első havi vérzés mosóvizét terméketlen fához öntve bőséges termést reméltek, de szerelmi varázslásokhoz is használták a menstruációs vért, egy cseppet a kiszemelt férfi italába hintve.¹⁵⁰ Havi vérzéshez tartozó hiedelmeket Európa-szerte ismerünk: Franciaországban még a 19. században is távol tartották a menstruáló asszonyokat a szürettől, nehogy megsavanyodjon a bor, ugyanakkor rovarjárás esetén körbehordozták a földeken, mert úgy tartották, hatalmukban áll elpusztítani a szöcskéket, sáskákat.¹⁵¹

1818 után már nem tudunk Mátyási Ágnes több terhességéről, valószínűleg sem kora, sem a verekedést követően megromló egészsége nem tette lehetővé újabb gyermek vállalását.

„...mint férfiú nem ügyeltem”

A tanúvallomások áttekintését követően azt próbáljuk meg körbejárni, miként vélekedtek az iszlói asszonyok és férfiak a terhességről, illetőleg az anyaságról. Miközben a vallomástevő nők és férfiak a hatóság által feltett kérdésekre válaszoltak, a két fogalomhoz fűződő viszonyukról is nyilatkoztak. Bár az 1823. és 1827. évi jegyzőkönyvben szereplő negyvenöt tanú többsége nő volt, vallomásaik nem társadalmi-kulturális meghatározottságukról, szerepükről árulkodnak kizárólag. A társadalmi nem fogalmának vizsgálata során Joan Wallach Scott is felhívja a figyelmet arra, hogy a *„nőkről szóló információk egyben információk a férfiakra”*. Ezzel egyidejűleg pedig kirajzolódik a két nem közötti társadalmi kapcsolat, ami esetünkben úgy is felfogható, hogy az iszlói asszonyok vallomásaiban megjelennek azok a szüléshez, terhességhez, anyasághoz kapcsolódó társadalmi elképzelések, amelyek nemcsak a női, hanem egyben a férfiszerepeket is kijelölik.¹⁵² Az pedig csak vizsgálódásunk javára szolgál, hogy a jóval kevesebb férfi tanú is igen részletesen igyekezett megválaszolni a leginkább *„női dolgokra”* vonatkozó kérdéseket. Célszerű volt azonban kiválasztani néhány olyan, a különböző forrásokban szüntelenül felbukkanó közös szempontot, amelyek hozzásegíthetnek a társadalmi nemek megragadásához az iszlói vallomásokban. Az egyik ilyen jellegzetesség a testiség,

¹⁴⁹ ZSOLDOS, 1802. 72–73., 90.

¹⁵⁰ DEÁKY, 2005. 90–92.

¹⁵¹ DAVIS, 2001. 106.

¹⁵² WALLACH-SCOTT, 2001. 130–131.

a test érzékszervi tapasztalása, megismerésének mélységei, szimbólumai és határai. Ennél kevésbé kézzelfogható a gyermek utáni vágy kérdése, ami azonban többször is kifejezésre jut Mátyási Ágnes történetében, közvetlen és közvetett úton, az anya és apa, azaz nő és férfi szempontjából egyaránt.

A has megnagyobbodása, a megváltozó test, az anyatej, a szoptatás örök jelképei az anyaságnak, így a női nemnek is. Mátyási Ágnes anyai mivoltának megítélésében is ezek megléte vagy éppen ezek hiánya a perdöntő. Kérdés az, hogy mennyire juthat közel az anyaság ezen jeleihez egy másik nő, illetve egy férfi. Az iszlói asszonyok, akik közül többen éppen várandósak vagy édesanyák voltak, megérintik, megtapogatják Májainé hasát, érzik a gyermeket vagy egymás közt beszélnek, ki mikorra várja gyermekét, hányadik hétben van. Oktatják egymást, elbeszélnek egymásnak terhességeiket, megosztják tapasztalataikat, miközben figyelik egymás testének változását (vagy éppen Májainé esetében annak elmaradását). A vallomásaikban elbeszélte élethelyzetek olyan bensőségességről árulkodnak, mint amelyet Mária és Erzsébet, a két várandós szent között láthatunk M. S. mester közismert festményén.¹⁵³ A férfiak természetesen is tartózkodóbbak, Szász András is csak „nyájás tréfálgatás” közben foghatta meg Májainé hasát.

Érdekes kérdés, hogy Májainé mennyire engedte közel magához az egyes embereket. A verekedést követően sírva mutogatta a testét ért sérüléseket férfiakkal, asszonyokkal egyaránt, Kelemen János előtt még ingét is felhúzta a hasáról, míg sógornőjének, unokahúgának és Kelemen Jánosnénak egész felsőtestét megmutatta. Ám később a bábának, aki megvizsgálta volna a méhét, nem engedte, hogy szeméremtestét megnézze. Úgy tűnik tehát, hogy testének, meztelenségének vállalása leginkább a szituációtól (bábai vizsgálat vagy közösség előtti bizonyítás), a körülményektől, nem pedig a hozzá közelítő személy nemétől függött.

A szoptatás során sem gondolt a meztelenséggel, hol az ágyban, hol a tűzhely mellett vagy éppen a küszöbön ülve szoptatta gyermekét, persze a szoptatás is sokkal természetesebb és gyakorlatiasabb cselekedet volt akkoriban annál, mint-hogy az anya teste intimitásával törődjön az adott helyzetben. A helyi közösségekben ennek jelentősége túlmutatott azon, hogy az anyákban egyáltalán felmerüljön ez a kérdés. A szoptatás egyfajta láthatatlan kommunikációs csatorna nagyon is látható része volt: a nő többek között így fejezte ki anyaságát, ezáltal a lokális társadalom integráns részévé vált. Mindezeket a mozzanatokat (szülés, szoptatás, gyermeknevelés) felügyelni éppen ezért sajátos hatalommal járt. Ebbe a hatalmi „játzmába” illeszkedik a Májai házaspár torzsalkodása éppúgy, mint Nagy Józsefné bábaasszony fenyegetőzései.

Az anyaság szempontjából kiemelkedő fontosságú szoptatás megfigyelésében azonban apró különbség ragadható meg a férfiak és az asszonyok között. A cselekményt szinte mindenki észlelte, megjegyezte, de azt már nemtől függően különbözőképpen figyelték meg, hogy valóban van-e teje Májainénak. Az asszonyok megnézték, hogy a gyermek szája széléről lecseppen-e valami vagy előttük is

¹⁵³ A festmény látható DEÁKY-KRÁSZ, 2005. borítóján is.

kifejti a tejet az asszony. A férfiak erre kevésbé ügyeltek. Leghatározottabban Rátz András kántor fogalmazta meg ezt, amikor azt vallotta, „*hogy volt é teje vagy nem, mint férfiú nem ügyeltem*”.¹⁵⁴ Hasonlóan háritotta el a terhességre, vetelésre vonatkozó kérdést vallomásában Kelemen János: „...*de én mint férjfiu magam nem látam*”.¹⁵⁵ Az asszonyok sokkal inkább megélték a másik nő testének változásait, társai voltak terhességének folyamán és a gyermekágyas időszakban, míg a férfiak inkább egy állapotnak tekintették a terhességet, az anyaságot, és annak csak bizonyos felszínes jeleit figyelték meg. Férfiakat nem is igazán engedtek a szülés közelebbe, nem tartották odavalónak, mint ahogy Májai Gergelyről sem bizonyos, hogy jelen volt a szülésnél. A szülés a női közösségre tartozott, így egy-egy esettől eltekintve az apa vagy az udvaron vagy a szomszédban várakozott.¹⁵⁶

A nők természetesen a szülés levezetését is női feladatnak tekintették, így a bábaasszonyok, tudós asszonyok sokáig megbecsültebbek voltak az orvosoknál, akár más gyógyászati kérdésekben is. Ugyanilyen női felségterület volt az első havi vérzés megélése, ami szintén csak a leányt körülvevő legszűkebb női körre, idősebb barátnőikre, nővéreikre, nagyanyjukra tartozott – érdekesség, hogy az anya sokkal ritkábban szerepel a leány számára a menstruációt elmagyarázó személyek között.¹⁵⁷ A férfiak előtt sem voltak ezek ismeretlen dolgok, de annak megélése, átélése már a nők, asszonyok ügye volt, akik a közösség előtti szoptatást, a gyermekvárás, a menstruációt természetesnek vették, annak negatív-pozitív hiedelmeivel, tartalmával együtt. Az ezekkel együtt járó mezítelenség, testiség nem a szexualitás részét képezte, hanem sokkal inkább az anyaság, a termékenység jelképe volt.

Történetünk egyes cselekményeiben hangsúlyosan jelentkezik a gyermek utáni vágy is. A nők ugyanis gyakran kerültek meddőségük miatt marginális helyzetbe a helyi közösségben és a családon belül. Az asszonyi meddőség, akár csak a férfi magtalansága szegény tárgya volt, csúfolták, megszólták a faluban. A gyermek nem önmagáért volt fontos, sokkal inkább szülei normalitásának, pozitív közösségi megítélésének a záloga, része volt. Az anyaság majdhogynem a sikeres szülés képességével és tényével volt egyenlő. Éppen ezért voltak olyan asszonyok, akik vállalva a lebukás veszélyét, más férfitől próbáltak teherbe esni, mások pedig búcsúba jártak, böjtöt fogadtak – mindent elkövettek, hogy gyermekük legyen.¹⁵⁸ Ennek egyik módja lehetett a történetünkben is megjelenő „*gyermek-alácsúsztatás*”. Hogy ez valós esemény vagy csak rágalom volt-e a Májai-házaspár esetében, azt aligha lehet megállapítani, azonban az, hogy a faluban ennek a lehetősége egyáltalán felmerült, mutatja azt is, hogy a falubeliek szerint a házaspár vágyott a gyermekre, akár pénzt is adtak volna érte. Ennek feltehetőleg érzelmi és vagyoni okai is voltak. Az érzelmi okok, úgy tűnik, nem mindig voltak egyértelműek a korábbi századok során. A magyar főúri családok már a 16–17. században mindent elkövettek, hogy

¹⁵⁴ MOL P678 10. cs. 1823. év fol. 63/v. Rátz András vallomása.

¹⁵⁵ MOL P678 11. cs. 1835. év Perkötet I. 161. Kelemen János vallomása.

¹⁵⁶ DEÁKY-KRÁSZ, 2005. 128.

¹⁵⁷ DEÁKY, 2005. 86–87.

¹⁵⁸ BALÁZS, 1999. 111–113.

gyermekük lehessen elsősorban családi és vagyoni okok miatt. Számos esetben viszont erős érzelmi szálak fűzték őket gyermekeikhez, ahogy azt leveleikből is sejteni lehet, hisz már magzat korukban becézgették őket.¹⁵⁹ Az anyai közömbösség jellemzőit megvizsgáló Elisabeth Badinter azonban az ehhez hasonló példákat nem tartja egyetemes viselkedésmódnak, csupán a 18–19. század során megváltozó anyai hozzáállás egy-egy előképét látja bennük. Ennek a szeretetbe forduló, történelmileg kialakult anyai érzésnek egyik jeleként értelmezhető a csecsemővel való személyes törődés, a szoptatás felvállalása, a dajkaság elutasítása.¹⁶⁰ Azt pedig nem tekinthetjük dajkaságnak, hogy Májainé egy-egy szintén szoptató szomszéd-asszonytól segítséget kért, hisz azok ezt mindenféle ellenszolgáltatás, fizetség nélkül tették meg. Sőt, a Májai szülők mindent elkövettek azért, hogy a gyermeket maguk táplálják, akár anyatejjel, akár tehéntejjel vagy éppen tejben áztatott zsömlével.

Az anyai érzés, vágyakozás természetesen szavakban is kifejeződött, hisz több tanú is vallott arról, hogy Májainé hogyan adott hálát Istennek, hogy gyermeke született. Igaz, ott van a két ellenpélda is. „Már megunta mennyi gyermeke lészen” – panaszkodott Demeter Antalnénak egy alkalommal Májainé, azonban e kijelentés háttérében inkább a terhességtől, annak veszélyeitől való félelem, a többszörös sikertelen terhesség tapasztalata sejthető.¹⁶¹ „Lád-é mivel vert meg az Isten, de nem tehetek róla!” – mondja Birtók Zsuzsinak egy másik alkalommal, aki szerint Májainé „nem igen örvendette, sőt inkább szégyellette” a gyermeket.¹⁶² Ő ebben annak jelét sejtette, hogy Májainé csak vette a gyermeket; ám mivel Birtók Zsuzsi látogatása éppen egy szoptatás idején történt és tudvalevő volt, hogy Májainénak kevés a teje, a panasz talán inkább a szoptatás nehézségeinek tudható be. Ebben az esetben ez azt jelentené, hogy Májainé valójában azt „szégyellette”, hogy nem tud teljes értékű, gyermekét mindennel elégségesen ellátó édesanya lenni.

A férfiakat is zavarta a gyermektelenség, ezt igen tömören fejezte ki 1769-ben Ambrus János: „...nem vagyok ember, mivel komám nincs és feleségem vagyon”.¹⁶³ Úgy tűnik tehát, hogy a férfiaktól sem állt távol a gyermek iránti vágyódás, jó példa erre Májai Gergely, aki örömeiben lövöldözött fia születésekor. Mindenképp szeretett volna jelen lenni gyermekei érkezésekor, ezért akár golyóval is kész volt megfenyegetni feleségét, aki viszont az első koraszülése után nem akarta többé tudatni vele terhességét. Mivel veszekedésekkel terhelt kapcsolatuk faluszerte ismert volt, nem is hitték el, hogy a fiuk mástól lett volna vagy legalábbis az apa tudott volna az asszony félrelépéséről, mert „amicsoda háborún éltek együtt, azért is Májai Gergely úr kikiáltotta volna a feleségének ezt a gonoszságát”.¹⁶⁴ Májai Gergelynek egyébként is legitimálnia kellett hatalmát, jelenlétét az iszlói közösségben, mert ott semmi birtoka nem volt, csak mint Mátyási Ágnes férje került oda Búzaházáról. Talán éppen

¹⁵⁹ PÉTER, 1996. 21–22.

¹⁶⁰ BADINTER, 1999. 67., 169.

¹⁶¹ MOL P678 10. cs. 1823. év fol. 65/r. Demeter Antalné Györfi Borbála vallomása.

¹⁶² MOL P678 10. cs. 1823. év fol. 52/r. Simon Péterné Birtók Zsuzsi vallomása.

¹⁶³ TÓTH, 1994. 137.

¹⁶⁴ MOL P678 10. cs. 1823. év fol. 52/v. Lórintzi Zsuzsanna vallomása.

ennek is köszönhető, hogy az 1810-es években a Mátyási rokonság támadásai, birtokpererei az Iszliaiak ellen egyre gyakoribbak lettek, végeredményben pedig az 1818. évi verekedés kiváltó okaivá váltak. Ezzel azonban a gyermekválás érzelmi vetülete mellett egy racionálisabb ok is jelentkezett: az örökség és a családi jövő zálogaként tekintettek a gyermekre, hisz a falubeliek is csodálkoztak, sajnálkoztak vagy éppen nevettek azon, hogy Májai „annyit perlekedik, és mind egyre keresi a sok jószágot, s még sincsen gyermeke”.¹⁶⁵ Májai József végül betöltötte az örökös funkciót, szülei később sem kételkedtek származásában. Éppen az 1818. évi verekedést követő perhez kapcsolódik az az irat, amelyben szülei, Májai Gergely és Mátyási Ágnes őt bízzák meg 1835-ben (nem sokkal az apa halálát megelőzően), hogy járjon el minden családi dologban, birtok- és peres ügyekben egyaránt.¹⁶⁶

A fennmaradt forrásokból nem ítéltető meg bizonyossággal Mátyási Ágnes terhességeinek, anyaságának valós-valótlan volta, amin az sem változtat, hogy mindkét perben Iszlai László javára döntött a bíróság. Sokkal tanulságosabb tehát azt vizsgálni, hogy a pereskedés első tíz esztendejében keletkezett számos tanúvallomás során mit árultak el magukról és az őket körülvevő világról az iszlói székelyek, nők és férfiak. Ebben a tanulmányban a terhesség, anyaság kérdésének vizsgálata volt fő vezérfonalunk, de a kis marosszéki közösség tagjainak vallomásai számos más szempontú elemzésre, a házasság, család, erkölcs tanulmányozására is alkalmasak lehetnek.

Felhasznált irodalom és rövidítések

Levéltári források:

- MOL** Magyar Országos Levéltár (Budapest)
 MOL F79 Erdélyi Kormányhatósági Levéltárak.
 Gubernium Transylvania Judiciale. Ügyiratok
 MOL P667 Teleki család marosvásárhelyi levéltára. Genealógiák.
 MOL P678 Teleki család marosvásárhelyi levéltára. Iszlai családosztály.
- GYÉL** Gyulafehérvári Érseki Levéltár (Gyulafehérvár)
 GYÉL I. 5. 252 Anyakönyvi másodpéldányok. Székelykál anyakönyvei.

Kiadott források és szakirodalom:

- ARIÈS**
 1987 ARIÈS, Philippe: *Gyermek, család, halál. Tanulmányok*. Budapest, Gondolat, 1987.

¹⁶⁵ MOL P678 10. cs. 1823. év fol. 55/r. Demeter György vallomása.

¹⁶⁶ MOL P678 10. cs. 1835. év fol. 8.

BADINTER

- 1999 BADINTER, Elisabeth: *A szerető anya. Az anyai érzés története a 17–20. században.* Ford.: Szekeres András. Budapest, Csokonai, 1999.

BALOGH

- 1995 BALOGH Anna: Az anyatej: „lelki méz”?... Csecsemőgondozás a régi falusi életben. Összehasonlító gondolatok – pszichológusszemmel. In: *Gyermekvilág a régi magyar falun. Az 1993. október 15–16-án Jászberényben és Szolnokon rendezett konferencia előadásai.* I. kötet. Szolnok, Damjanich János Múzeum, 1995. (A Jász-Nagykunszolnok Megyei Múzeumok Közleményei, 50.) 171–186.

BALÁZS

- 1999 BALÁZS Lajos: *Szeretet fogott el a gyermek iránt. A születés szokásvilága Csíkszentdomkoson.* Csíkszereda, Pallas-Akadémia, 1999.

BÓNIS

- 1942 *Erdélyi perjogi emlékek.* (Idea Processum 1776, id. Szász Károly perjogi előadásai 1836). Közzéteszi: BÓNIS György. Kolozsvár, Erdélyi Tudományos Intézet, 1942.

DEÁKY

- 2005 DEÁKY Zita: A női tisztaság és tisztátalanság. A menstruáció különböző aspektusai Magyarországon. In: *Tanulmányok Gazda Klára 60. születésnapjára.* Szerk.: KESZEG Vilmos–TÖTSZEGI Tekla. Kolozsvár, Kriza János Néprajzi Társaság, 2005. (A Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve, 13.) 73–96.

DEÁKY-KRÁSZ

- 2005 DEÁKY Zita – KRÁSZ Lilla: *Minden dolgok kezdete. A születés kultúrtörténete Magyarországon (XVI–XX. század).* Budapest, Századvég, 2005.

FLÓR

- 1833 FLÓR Ferenc: *Kisdédápolás.* Pest, Beimel, 1833.

IMREH

- 1979 IMREH István: *Erdélyi hétköznapok. Társadalom- és gazdaságtörténeti írások a bomló feudális idősakáról.* Bukarest, Kriterion, 1979.

KRÁSZ

- 2000 KRÁSZ Lilla: A szakszerűsítés természetes és kényszerű határai: bábasorkok a 18. század végi Magyarországról. In: *Sic Itur ad Astra*, 12. (2000) 4. sz. 91–167.
- 2003 KRÁSZ Lilla: *A bába történeti szerepváltozása a 18. századi Magyarországon.* Budapest, Osiris, 2003.

KRISTÓF

- 1998 KRISTÓF Ildikó: *„Örögi mesterséget nem cselekedtem”: a boszorkányüldözés társadalmi és kulturális háttere a kora újkori Debrecenben és Bihar vármegyében.* Debrecen, Ethnica, 1998.

KÓVÁRY

- 1899 KÓVÁRY László: *A magyar unitáriusok története a XVIII. és XIX. században emlék- és életrajzokban I. Az unitárius vallást megmentő családok.* Kolozsvár, Ajtai, 1899.

LŐRINCZE

- 1948 LŐRINCZE Lajos: A tolnai-baranyai (volt bukovinai) székelyek névadási szokásaihoz. In: *Ethnographia*, 59. (1948) 1. sz. 36–49.

NAGY

- 1859 NAGY Iván: *Magyarország családai címerekkel és nemzedékrendi táblákkal.* V. kötet. Pest, Ráth, 1859.
- 1860 NAGY Iván: *Magyarország családai címerekkel és nemzedékrendi táblákkal.* VII. kötet. Pest, Ráth, 1860.
- 1863 NAGY Iván: *Magyarország családai címerekkel és nemzedékrendi táblákkal.* X. kötet. Pest, Ráth, 1863.

PÁL-ANTAL

- 2003 PÁL-ANTAL Sándor: Marosszék népessége 1831-ben. In: PÁL-ANTAL Sándor: *A Székelyföld és városai.* Marosvásárhely, Mentor, 2003. 223–266.

PÁL-ANTAL-SZABÓ

- 1995 PÁL-ANTAL Sándor – SZABÓ Miklós: *Egy forró nyár Udvarhelyszéken. Az udvarhelyszéki szabad székelyek és kispapok 1809. évi engedetlenségi mozgalmá.* Székelyudvarhely, Haáz Rezső Kulturális Egyesület, 1995.

PÁLMAY

- 1904 PÁLMAY József: *Maros-Torda vármegye nemes családjai.* Marosvásárhely, Adi, 1904.

PAPP

- 2002 *A szülészet-nőgyógyászat tankönyve.* Szerk.: PAPP Zoltán. 2. jav., bőv. kiad. Budapest, Semmelweis, 2002.

PÉTER

- 1996 PÉTER Katalin: *Gyermek a kora újkori Magyarországon.* Szerk.: PÉTER Katalin. Budapest, MTA TTI, 1996. (Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok, 19.)

PÓCS

- 1997 PÓCS Éva: *Élők és holtak, látók és boszorkányok: mediátori rendszerek a kora újkor forrásaiban.* Budapest, Akadémiai, 1997.

R. VÁRKONYI

- 1990 R. VÁRKONYI Ágnes: Közgyógyítás és boszorkányhit. Mária Terézia boszorkánypereket beszüntető törvényének újragondolásához. In: *Ethnographia*, 101. (1990) 3–4. sz. 384–436.

SCHRAM

- 1970 SCHRAM Ferenc: *Magyarországi boszorkánypercek, 1529–1768.* I. kötet. Budapest, Akadémiai, 1970.

SZENTI

1994 SZENTI Tibor: Paráznák III. A bábák. In: *Orvostörténeti Közlemények*, 145–146. (1994) sz. n. 79–119.

TAKÁCS

2003 *Földesurak és szolgálónépeik Székelyföldön 1820-ban*. Debrecen, Erdély-történeti Alapítvány, 2003. (Források Erdély Történetéhez, 5.)

TÓTH

1994 TÓTH István György: „Komám nincs és feleségem vagyok” (Meddőség és fogamzásgátlás a 18. századi magyar parasztságnál). In: *Óra, szablya, nyoszolya. Életmód és anyagi kultúra Magyarországon a 1718. században*. Szerk.: ZIMÁNYI Vera. Budapest, MTA TTI, 1994. (Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok, 9.) 133–143.

TRENCSÉNY

1890 TRENCSÉNY Lajos: Babonák az alföldről. In: *Ethnographia*, 1. (1890) 7. sz. 345–350.

TRÓCSÁNYI

1973 TRÓCSÁNYI Lajos: *Erdélyi kormányhatósági levéltárak*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1973. (Magyarország Levéltár Kiadványai I. Levéltári Leltárak, 5.)

ÚJFALVY

1941 *Mezőkövesdi ÚJFALVY Sándor emlékiratai*. Kiad.: Gyalui Farkas. Kolozsvár, EME, 1941.

WALLACH SCOTT

2001 WALLACH SCOTT, Joan: Társadalmi nem (gender): a történeti elbeszélés hasznos kategóriája. In: *Van-e a nőknek történelmük?* Szerk.: WALLACH SCOTT, Joan. Ford.: Greskovits Endre. Budapest, Kiadó, 2001. 126–160.

WLISLOCKINÉ

1894 WLISLOCKINÉ Dörfler Fanni: A gyermek a magyar néphitben. In: *Ethnographia*, 4. (1893) 7–9. sz. 208–224.

ZEMON DAVIES

2001 ZEMON DAVIES, Natalie: Nőtörténelem átalakulóban: az európai helyzet. In: *Van-e a nőknek történelmük?* Szerk.: WALLACH SCOTT, Joan. Ford.: Greskovits Endre. Budapest, Balassi, 2001. 95–125.

ZSOLDOS

1802 ZSOLDOS János: *Aszszony Orvos, melyben a Szűzeknek, a Házas, Terhes Szülő, Szült és koros Aszszonyoknak nyavalyáik adatnak elő*. Győr, Streibig, 1802.